

PAGINI LITERARE

SUMARUL:

D. D. ROȘCA	Tineretul ardelean și filosofia
GRIGORE POPA	Dinamica tradiției
M. BENIUC	După un an, Ultima scrisoare, Intinde vremea giulgiu, Oseminte
VICTOR PAPILIAN	Cele dintâiu învățăminte
ION CODRIN	Necazuri
N. LADMISS-ANDREESCU	Diagnoză
TRAIAN CHELARIU	Ții minte
D. I. SÂRBU	Reculegere
VIRGIL CARIANOPOL	Drumuri, Mama
SILVIU LAZARCU	Spre țară fără cetăție
C. ANGELESCU	Insomnie
NICOLAE ROȘU	Glosse actuale
TEODOR MURĂȘANU	Din poemele lui Ady

CRONICI

IDEI, OAMENI, FAPTE

GRIGORE POPA, (Scrisori din Paris: Ce naște și ce moare).

CĂRȚI

ROMULUS DEMETRESCU, (M. Sadoveanu: Istorisiri de vânătoare; — Copilu-Cheatră: Cartea Moșului; — George Boldea: Soliloquii, poeme cu o prefață de Em. Giurgiuca și un portret de Năsturel; — Ion Pillat: Țărm Pierdut).

INSEMNĂRI

CONSTANTIN-STELIAN, (Un memorialist: Ion Petrovici). — ION ȘTEFAN, (Diminutivele în folclor). — TEODOR MURĂȘANU, (O poezie remarcabilă a lui George Lesnea. — O poemă de Octavian Goga. — Intre poezie și public. — Blajul bicentenar. — La moartea lui Pavel Dan).

PAGINI LITERARE

— ODATĂ PE LUNĂ —

INGRIJITE DE:

V. BENEȘ, M. BENIUC, ROMULUS DEMETRESCU, TEODOR MURĂȘANU, GRIGORE POPA, YVONNE ROSSIGNON

Redactor: TEODOR MURĂȘANU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Abonamentul:

In țară, 1 an	Lei 180.—
Pentru autorități, instituții	„ 300.—
In țară, exemplarul	„ 20.—
In străinătate	dublu

Oricine primește un număr și-l reține, se consideră abonat.

Redacția și Administrația: Turda, Piața Regina Maria, 23.

Manuscrisele *nu se înapoiază*. Domnii autori și editori, cari doresc să li se recenzeze volumele sunt rugați să le trimită Redacției.

TINERETUL ARDELEAN ȘI FILOSOFIA

I.

Un articol astfel intitulat, și scris acum un sfert de secol, ar fi fost lipsit de orice conținut pozitiv. Căci, de fapt, cronicarul nepărtinitor al vremurilor de atunci s'ar fi văzut silit să constate că nu exista nici un fel de raport între realitățile pe care le leagă „și”-ul titlului de mai sus. E adevărat că'n Ardealul de dinainte de Unire un tânăr elev al liceului „Andrei Șaguna” din Brașov citea multă filosofie. Dar cine știa despre existența lui în acea vreme, ca s'o înregistreze? Și-apoi, liceanul Blaga unul fiind, era o neașteptată excepție într'un mediu care în ansamblul lui nu arăta niciun fel de interes pentru speculația filosofică.

Din motive istorice ușor de înțeles — între acestea influința spiritului unguresc și-a avut desigur partea ei însemnată — intelectualii ardeleni de dinainte de război își închipuiau că problemele filosofice nu merită să fie discutate cu prea multă seriozitate. Considerându-le ca pe unele ce nu pot fi de niciun folos pentru lămurirea și deslegarea chestiunilor practice ale vieții naționale, intelectualitatea ardeleană de dinainte de Unire s'a ferit ca de foc — cu dreptate sau nu, faptul ar merita examen atent — de discuția oricărei probleme cu caracter filosofic prea pronunțat. Interesul ceva mai viu pentru chestiunile abstracte trecea în ochii ei drept dovadă de diletantism neserios, iar dezbateră problemelor speculative echivala cu stearpă pierdere de timp. Generații de respectabili căuturari, dovedind pricepere și putere de creație în filologie, istorie, pedagogie, politică, în fața filosofiei s'au arătat refractare.

Spiritul acesta dăinuește și azi la reprezentanții vechilor generații. Când vine vorba de filosofie, întâlnim încă la unii din aceștia zâmbetul plin de înțeles al omului care știe din încercată experiență personală — în speță, experiența aceasta personală e egală cu zero — că cercetarea filosofică nu creiază nimic pozitiv, și că nu stăruiesc prea mult în împărăția ei de fantome decât inteligențele incapabile să-și găsească rost fecund în alte domenii de activitate. Alții merg până acolo încât fac din lipsa de interes pentru filosofie merit, sau o consideră semn sigur de sănătate și vigoare intelectuală.

Scriind acestea, nu facem decât să constatăm o stare de spirit care a fost generală în Ardealul de dinainte de Unire. Subliniem deci că e departe de noi gândul să imputăm generațiilor înaintașe ca vină lipsa de interes sau chiar ostilitatea ce au arătat-o față de

filosofie. Istoricește fenomenul e desigur explicabil, și poate nu putea să nu să producă. Mai mult: Date împrejurările istorice în cari am trăit și problemele specifice ridicate de aceste împrejurări, lipsa de interes pentru speculația filosofică în Ardealul vechiu a fost poate un rău necesar și util. În orice caz, această interesantă chestiune nu poate fi deslegată apriori. Ea reclamă, și-ar merita, un foarte serios și instructiv examen.

II.

Dar după trecerea anilor de lumească și grăbită căpătuială ce-au venit imediat după Unire, starea de spirit de care a fost vorba, a început să facă treptat loc unei atmosfere sufletești în care interesul pentru arta lui Platon a crescut mereu. Schimbarea s'a produs cu egală putere și'n vechiul Regat. Tineretul românesc care și-a petrecut copilăria în anii de bejenie ai războiului și s'a trezit la conștiință într'o epocă când prăznuitorii Unirii, cu foarte puține excepții, se schimbau în profitori fără scrupul ai ei, și-a fixat prin neprevăzut de numeroși reprezentanți ai lui atenția și și-a angajat munca pe ogorul până aci neglijat al filosofiei. Această nouă orientare nu e necontrolată afirmare a unei dorințe de care-ar putea fi eventual bănuit cel ce scrie aceste pagini. Ea e fapt de experiență concretă. Iată câteva dovezi:

Numărul publicațiilor cu conținut filosofic apărute de zece ani încoace e considerabil. Unele din ele au avut și neobicinuit succes de librărie. Astfel, amintesc cu titlu de exemple: Cartea „Orizont și Stil” a lui Blaga, trasă în o mie de exemplare, nu mai putea fi găsită pe piață abia la câteva luni dela apariția ei. Tot astfel și „Spațiul mioritic” al aceluiași autor. De mare succes de librărie s'a bucurat și „Pe culmile disperării” a lui Emil Cioran Din „Existența Tragică” a subsemnatului, trasă în două mii de exemplare, s'au vândut în cele dintâi opt luni aproape jumătate. Și-acum mai recent, diz „Viața și opera lui Kant” a lui Ion Petrovici s'au desfăcut, în două luni, numai în Cluj peste o sută și cincizeci de exemplare. E aceasta semn sigur că se citește azi neasemănat mai multă filosofie decât înainte cu douăzeci de ani, iar în Ardeal, unde nu se citea în acest domeniu nimic, sau aproape nimic, se citește proporțional cel puțin atâta cât în Vechiul Regat.

Numărul mare al studenților înscriși la filosofie, și mai marele număr al auditorilor ce umplu sălile de cursuri cu subiect filosofic sunt și ele dovadă incontestabilă că interesul pentru problemele de gândire abstractă a crescut în Țara veche, și-a văzut lumina zilei în Țara nouă.

Dar, mai mult decât atât: tinerimea românească de azi nu e numai public cititor de cărți sau ascultător de cursuri filosofice. Ea și scrie filosofie. Asemănați revistele de dinainte de Unire cu cele de-acum, și vedeți ce loc important ocupă azi slova filosofică în comparație cu modestele pagini cari îi erau rezervate odinioară. Apar actualmente articole numeroase de filosofie nu numai în cele mai bune reviste din Vechiul Regat, ci studii de aceeași categorie umplu paginile celor mai de seamă reviste ardelen. Aproape nu

e număr de „Gând Românesc“ care să n'aducă și substanțiale pagini filosofice semnate de V. Băncilă, E. Cioran, C. Noica, B. Țincu, și de mulți alții. Și nu e număr al acestor excelente „Pagini Literare“, revistă înființată și redactată de tineri, în care locul de frunte să nu-l dețină hrănitoarea proză speculativă a lui Z. Barbu, M. Beniuc, Grigore Popa, ori alții, toți tineri absolvenți sau studenți ai secției filosofice dela Universitatea din Cluj.

Am crezut că e bine și drept să fie reținute aceste fapte. Indicii ale unui fenomen spiritual interesant, ele au fost de altfel semnalate de noi și 'ntr'o conferință ținută la „Extensiunea Universitară“ din Cluj.

Și-am mai crezut c'un atare fenomen românesc cu caracter general merită un oarecare efort de explicare.

III.

Problema care ne preocupă ar fi deci următoarea: Căror cauze se datorește creșterea continuă a interesului pentru filosofie în Țara Veche și însăși nașterea acestui interes la tineretul ardelean de azi?

În al doilea rând, cum trebuie privit fenomenul? E el, în ultimă analiză, fapt indiferent? Sau, e el semn îngrijorător de îndepărtare a unei părți a tineretului de marile și urgentele probleme concrete pe cari le pune viața frământată a noului Stat român? Sau, fenomenul despre care e vorba este semnul îmbucurător al unui nou pas pe care cultura neamului nostru îl face înainte spre o etapă superioară a evoluției sale? Și'n sfârșit, cum se explică faptul că acest pas înainte — dacă cumva el se face într'adevăr — e întins tocmai în momentul în care probleme mai pozitive și mai grabnice ar trebui să solicite atenția și să angajeze forțele tineretului care gândește?

Răspunzând la întrebarea pusă'n fruntea acestui paragraf, răspundem implicit și la seria de întrebări formulate în alineatul din urmă.

Răspunsul nostru nu poate pretinde, bineînțeles, să epuizeze soluția posibilă a problemei. Căci e evident că fenomenul care ne interesează are mai multe cauze explicative. Dintre acestea noi nu vom reține decât două. Pe acelea cari ni se par mai importante. Una e influența ce-o exercită asupra tineretului român spiritul general al Europei contemporane. A doua trebuie căutată în momentul specific al curbei de evoluție prin care trece actualmente sufletul neamului nostru. Altfel spus, întâia cauză acționează dinafară, a doua dinlăuntru, adică din constituția intimă a spiritualității românești de azi.

IV.

Care e nota dominantă a epocii de mari prefaceri istorice prin care trece azi Europa și prin care aceasta ne ține și pe noi în orbita ei de inevitabilă influență? Dată lipsa de perspectivă potrivită în timp, fizionomia complexă a momentului de față n'a analizat-o încă nimenea în chip satisfăcător. Și va mai trece vreme multă până vom reuși să determinăm cu îndestulătoare precizie factorii activi și rolul lor creator de istorie în epoca noastră răscolită până în adâncuri.

Cu toate acestea, criza zilei de azi a suscitat în țările din Occident numeroase și laudabile eforturi de explicare a ei, și'n consecință și'n cercări de găsire a mijloacelor potrivite pentru alinarea sau chiar înlăturarea ei. Cercetători pătrunzători au considerat, de zece ani încoace, drept cauze explicative ale momentului istoric ce-l trăim cele mai variate, câteodată cele mai neașteptate, fenomene. Și-au propus soluțiile cele mai diverse. Unele dintre aceste se deosebesc așa de mult între ele încât par contradictorii.

Totuș, în marea masă a explicațiilor și-a soluțiilor pot fi distinse două tipuri bine definite. Astfel încât numeroasele explicații se grupează oarecum natural în două clase fundamentale:

Clasa explicațiilor a căror autori consideră fenomenele de ordin economic-politic drept cauze determinante, și propun, în consecință, remedii corespunzătoare. Soluțiile propuse de acești cercetători conțin toate în ele, mai mult sau mai puțin explicit, ideia necesității unei noi „organizații” a economicului, a politicului, iar cele mai radicale preconizează pe deasupra și o nouă organizare a societății.

A doua clasă, mai puțin populată, o formează explicațiile a căror autori cred că fenomenul ce dă nota dominantă a fizionomiei epocii actuale e de natură sufletească, nu materială. În consecință, cauzele adevărate ale crizei nu sunt de ordin economic-politic, ci de domeniu moral. Și soluțiile propuse de acești cercetători conțin toate în ele ideea de organizare. Dar această organizare vrea să fie înainte de toate reformă a unor anumite resorturi sufletești ale omului, „revoluție spirituală”; și numai ca urmare a acesteia se preconizează organizarea după criteriul noi a Statului, a economicului, a societății. Dealtfel, revoluția mintală făcută, ea atrage „cu necesitate” după sine și organizarea exterioară a vieții colective.

Explicațiile și soluțiile de tipul întâi amintit sunt în general propuse de reprezentanții generațiilor mai în vârstă, generațiilor cari au avut sau mai au încă frânele conducerii vieții colective în mâni. Sunt deci explicații și soluții propuse în numele autorității pe care-o dau, de obicei, experiența și vârsta.

Crescuți în mitul conform căruia singurul factor economic e principiu creator de civilizație, prizonierii dogmelor unei metafizici numite știință care, printr'o eroare de perspectivă explicabilă, învață că economicul e cauza exclusiv determinantă și deci și categoria lămuritoare a tuturor lucrurilor omenești, reprezentanții generațiilor mai vechi s'au oprit la soluții sprijinite pe știința și experiența lor, propunând drept remedii ale tuturor relelor de care suferă lumea „economie” și „administrație” nouă. Atribuind acțiunii cauzelor economice valoare de fatalitate ineluctabilă, reprezentanții generațiilor cari vorbesc în numele experienței ce-o dă vârsta apar deci ca adoratorii supuși ai unor idoli pe cari, fără să-și dea seama, înșiși i-au creat: Idolii aceștia se numesc legi de fier ale determinismului economic.

Explicațiile și soluțiile de tipul al doilea sunt propuse, cu foarte puține excepții, de autori tineri. Și tinerii pleacă dela „experiență”.

Dar experiența lor e alta decât cea a pesoanelor cu autoritatea vârstei. Exprimată cât se poate de scurt, iată care e această experiență :

— Trecutul apropiat, adică acela care dănuia încă în anii copilăriei noastre, a avut ceva putred în chiar sămburele lui. Dovadă războiul mondial, bilanț scris cu sânge al acestui trecut, și dovadă anarhia ce bântue dela război încoace, anarhie care ne amenință cu un nou război. Spre deosebire de cel încheiat în 1918 și care a adus lumii totuși un bine: liberarea popoarelor subjugate, acest al doilea s'ar încheia, după toate prevederile, cu 'n bilanț a cărui rubrică „profit” va trebui umplută cu zero. Apoi, experiența în numele căreia vorbiți și acționați, generații ce-ați făcut războiul, nu ne mai poate furniza principii de pricepere și de acțiune în complexul realității prezente. Dovadă falimentul tuturor soluțiilor și remediilor pe care ni le-ați propus de zece ani încoace.

Credința noastră este că criza economică și politică actuală nu e decât efect exterior al unei crize de ordin mai profund. Să înlăturăm deci cauza, și efectul va dispărea dela sine. Adevărata criză a momentului istoric ce-l trăim e de ordin spiritual, metafizic chiar.

Nu credem în dogmele determinismului vostru economic. Dar credem în puterea sufletească cu care omul e în stare să rupă lanțurile grele ale sorții și să schimbe cu totul fața veacului. Trăim vremuri în multe privințe asemănătoare celor dela începutul erei noastre, vremuri când se pare că se hotărăște pentru secole destinul culturii europene. Trebuie deci să mergem cu reformele adânc de tot, până la principiile diriguitoare ale spiritualității, adică până la însăși legile constitutive ale vieții omenești. Să arătăm lumii că tulburarea secolului, cu toată aparența ei de ineluctabilă fatalitate, poate fi explicată complet prin cauze de ordin sufletesc, și tot prin astfel de factori poate fi și tămăduită. Frământările cari iau aspectul simplist al unei lipse de organizație exterioară (economică-politică) vin, în ultimă analiză, din neputința omului modern de a fixa vieții un scop care să depășească simpla și animalica alergare după acumularea mijloacelor de trai material. Anarhia exterioară e aspectul sensibil, deci concret, al unei anarhii morale, care vine din faptul că duhul profan al veacului a înăbușit cu desăvârșire suflul metafizic al conștiinței omenești.

E nevoie, prin urmare, de-o premenire din rădăcini a sufletului: Premenire după care inteligența contimporanilor noștri să fie iarăși în stare să înțeleagă că simpla organizare a factorilor materiali nu poate fi considerată drept scop ultim al existenței. Să organizăm economicul și politicul, nimic mai de dorit și mai necesar. Dar, atâta timp cât vom considera această organizare drept scop ultim și nu vom ține seamă mai întâi de nevoile spirituale ale sufletului omenesc, anarhia actuală va continua să crească, în ciuda tuturor „organizațiilor” noastre exterioare. Va trebui deci să coborâm factorul economic la rolul și valoarea cari i se cuvin de drept. Adică la rol de mijloc pentru realizarea unor scopuri ce-l depășesc.

Trebuie deci elaborată o nouă scară de valori, scară în fruntea căreia să stea valorile spirituale, nu cele economice-materiale. Nu-

mai în acest caz, viața nu se va mai pierde în stupidă și exclusivă alergare după mijloace de confort. Numai în acest caz, încetând să mai fie descurajatoare și tragicomică muncă de Sisif, viața va re-deveni demnă de trăit.

Cum vedem, crezul pe care l-am schițat aici pledează pentru primatul spiritualului și implică ruptură radicală cu trecutul apropiat.

Cercetătorilor de tipul întâi, amintiți mai sus, crezul acesta tineresc le va apărea naiv și irealizabil. Dar ne-am putea întreba dacă nu cumva experiența în numele căreia vorbesc nu-i împiedecă pe economizanți să priceapă ceace e într'adevăr esențial și nou în fizionomia complexă a epocii de azi. Căci ce e în fond această experiență, și orice altă experiență? O sumă de învățături — numite legi și norme — desprinse din examenul vieții în care trăiești. Însă când aceasta se schimbă radical, normele stabilite în funcție de ce a fost nu mai sunt valabile. Mai mult: ele pot lua rolul unor prejudecăți cari te împiedecă să vezi cum trebuie noua realitate. E de preferat în astfel de cazuri să te ăpropii fără experiență de lumea cea nouă, să vii cu ochii proaspeți într'o lume inedită. Astfel, s'ar putea întâmpla ca tinerii lipsiți de experiența trecutului să vadă prezentul mai just decât înaintașii încărcați de „experiență“...

V

Considerat în articulațiile lui esențiale, crezul tineresc de care vorbim se desprinde dintr'o critică radicală a însăși bazelor generale ale culturii actuale degenerată în civilizație pur materială, și propune soluții cari pornesc, implicit sau în formă principiară, dintr'o concepție a sensului și rostului vieții omenești în general. Fie că duce la repudiarea principiilor fundamentale ale culturii ce ne-a transmis-o trecutul, fie că duce la desideratul de primenire a acestora prin o nouă aprofundare a lor, încercarea de orientare în haosul actual întreprinsă de tineretul european se desprinde dintr'o atitudine filosofică în fața existenței, adică atitudine luată față de viață în integralitatea ei.

Pe o astfel de atitudine se sprijinește, de ex., critica trecutului apropiat făcută de tineri francezi într'un mare număr de reviste, redactate numai de tineri: *Mouvements*, *Plans*, *Revue marxiste*, *Esprit*, *Le Semeur* (protestantă), *Chantiers* (catolică), *Vie Intellectuelle* (catolică), *Cahiers mensuels*, *Réaction*, *Revue Française*, iată câteva nume de reviste înființate și scrise de tineri. Manifestând tendințe și simpatii de extremă dreaptă sau de extremă stângă, colaboratorii acestor reviste sunt de acord în ce privește respingerea trecutului care a dus la forma monstruoasă a capitalismului zilelor noastre, și se despart numai în privința soluțiilor pe care încearcă să le elaboreze. Dar atât critica cât și soluțiile prezintă o notă comună și esențială: merg cu analiza până la principii,

Dar, înainte de a se intrupa în mișcări creatoare de destin istoric, leninismul, fascismul, kemalismul și hitlerismul au fost și ele încercări de elaborare ideologică a unor anumite ierarhii a tuturor valorilor, încercări desprinse dintr'o atitudine de natură filosofică în fața vieții. Personalitățile cari joacă azi rol istoric pe planul întâi,

imprimând pecete originală veacului, au umblat mai întâi cu asiduitate și profit la școala filosofilor cari se chiamă Hegel, Marx, Sorel, Nietzsche. Prin natura problemelor pe cari le-au pus, prin felul soluțiilor ce preconizează sau sunt pe cale să elaboreze, leninismul, fascismul, național-socialismul închid în substanța lor inițială o discuție a însăși bazelor morale ale vieții și civilizației. Și vor, în principiu cel puțin, să clădească toate pe fundament nou, nu numai „economie” nouă, ci cultură nouă.

Ca adevărate concepții generale de viață, nu pun oare ele, în ultimă instanță, marea problemă prin excelență filosofică cuprinsă în întrebarea: ce rost are viața? aceea a individului ca și aceea a unui neam întreg? Și astfel stând lucrurile, mai e mirare că toate aceste mișcări apar animate de un suflu quasi-religios în puterea lui răsturnătoare de așezări milenare și transformatoare de veac?

Am zăbovit așa de mult asupra considerațiilor, de mai sus dorind să scoatem în evidență faptul că oridecâteori s'au pus în fața evoluției istorice concrete probleme de a căror deslegare să atârne soarta unei întregi culturi, oamenii au făcut, principiar sau implicit, filosofie. Au făcut chiar și când s'au crezut foarte departe de ea, cum se cred reprezentanții marilor curente istorice amintite adineaori.

Aceasta fiind nota dominantă a epocii de radicale premeniri istorice prin care trece Europa, și noi căzând în chip natural și necesar în orbita ei de influință, înțelegem de ce a crescut și la noi interesul pentru marile probleme pe care le desbate filosofia. Și înțelegem de ce acest interes crește mai cu seamă de câțiva ani încoace — adică dela dispariția epocii de beatitudine și iluzii care a urmat imediat după sfârșitul războiului, — și de ce s'a sălășluit el cu precădere în sufletul tineretului. Al aceluia tineret care umple cu proza lui filosofică până și revistele ardeleni amintite mai sus (la punctul II al acestui articol).

VI

În ce privește a doua cauză determinantă a fenomenului ce ne interesează, spuneam că trebuie căutată în însuși gradul de dezvoltare spirituală pe care se pare că-l atinge azi neamul românesc.

O filosofie nu se improvizează când vrei și cum vrei. Nimic mai organic în complexul unei culturi decât filosofia. Dacă arta a putut fi numită floarea unei culturi, filosofia poate fi asemănată cu fructul copt al acesteia. Legarea fructului nu poate fi provocată artificial, și nici coacerea lui nu se desăvârșește înainte de plinirea vremii. Discuțiile filosofice nu sunt de natură să trezească interesul universal și imediat pe care-l suscită poveștile sau legendele istorice.

Se știe că interes pentru problemele filosofice și putere de creație în domeniul abstracției metafizice, n'au arătat în general și nu arată decât neamurile cari au atins o anumită treaptă de maturitate intelectuală. Filosofia adevărată cere puțință de mare concentrare spirituală și presupune spirit critic. Dar acestea sunt rezultate ale culturilor cu oarecare vechime. Spirit critic înseamnă spirit de liber examen. Înseamnă posibilitate de discuție liberă a oricărei probleme și-a oricărei „dogme”, pe orice plan, și în orice domeniu.

S'a putul observa că 'n civilizațiile foarte tinere nu se manifestă un asfel de spirit. Civilizațiile tinere sunt dogmatice.

Iată de ce ne place să considerăm creșterea interesului pentru filosofie și începuturile de creație filosofică la tineretul român în general, și la cel ardelean în special, ca pe un semn sigur că civilizația românească atinge o treaptă a desvotării sale, superioară celor pe cari le-a urcat prin generațiile predecesoare.

VII

Cu aceste considerații credem a fi răspuns, în limitele mai sus fixate (§ III), la întrebarea întâia formulată de noi în punctul III al acestui articol. Dar răspunsul acesta al nostru cuprinde în el implicit și pe cel așteptat de întrebarea a doua, formulată tot acolo, anume: cum trebuie privit fenomenul despre care e vorba?

După desvotările de mai sus, e evident că cel ce semnează aceste pagini vede semn bun în creșterea interesului pentru discuția filosofică la tineretul românesc de azi. E bine că și 'n Ardeal se înmulțește numărul tinerilor serioși cari pipăe cu degete sensibile pulsul precipitat al vremii. Pentrucă și viața românească pune conștiinței noastre întrebări ca cele ce frământă gândul tineretului conștient din restul Europei. Mai curând sau mai târziu se va ridica și la noi, cu seriozitate adevărată, marea problemă a revizuirii severe și-a primenirii radicale a principiilor și spiritului cari cârmuesc viața noastră publică.

Astfel stând lucrurile, se înțelege ușor că rolul și importanța generației românești despre care vorbim pot fi considerabile în orientarea și propășirea tinerei noastre culturi. Se știe că nu pot acționa eficace asupra timpului lor decât aceia cari l-au lăsat mai întâi pe acesta să acționeze asupra lor. După convingerea pentru care am pledat în tot cursul paginilor precedente, dintre generațiile românești de azi, tocmai acest tineret cu interes viu pentru chestiuni ce 'nchid în ele destin și directive de civilizație, e generația care și-a deschis mai larg sufletul ca să-l umplă până 'n margini duhul timpului. Se mai știe apoi că decâteori istoria a voit să se înoiască cu adevărat, și-a ales servitorii credincioși printre tineri.

În momentele însemnate ale evoluției culturii românești, momente ce făceau parte din altfel de configurații ale civilizației europene, generații tinere cu altfel de preocupări — politice, istorice, filologice — ne-au încadrat culturalicește în marea familie spirituală a Europei.

Prin tineretul de care-a fost vorba în paginile ce preced, neamul nostru ia parte — și va lua mai cu seamă parte — la plina de consecințe discuție a problemelor ce le pune actualul moment istoric. Am dori mult să nu exprimăm credință deșartă, spunând că, prin generația care seamănă proza ei filosofică până și 'n revistele din Ardeal, mintea românească își deschide azi cele mai drepte drumuri spre conștiința dinamică la extrem a umanității zilelor noastre. Conștiință frământată de întrebări cari, prin dimensiunile și adâncimea lor, sunt mari întrebări metafizice.

D. D. ROȘCA

DINAMICA TRADIȚIEI

Un neam trăiește din fântânile de mărire ale trecutului său. Prezentul poate să fie mașter și amar, viitorul sublimă promisiune, trecutul însă, în epocile lui solare și eroice, este un bun câștigat, un patrimoniu de virtuți și îndemnuri. Trecutul este o putere vie și creatoare, nu pentruca să ne refugiem nostalgic și minor la poala măririi lui, ci pentrucă ne îndeamnă să-i sporim, prin accente majore și gesturi suverane, zestrea pe care ne-o transmite. Taina legăturii cu trecutul nu constă, prin urmare, în a-l aduce în prezent sau în transplantarea prezentului în trecut, ci în creșterea organică a prezentului din mărire trecutului. Mai mult încă: în eforturile continue și bărbătești ale prezentului pentru sporirea și depășirea trecutului. Nu este o întoarcere în trecut, romantică, sau passeistă, ci o creștere în inima viguroasă a trecutului spre infinitul viitorului. Ceeace înseamnă că „passeismul” este o absurditate istorică, iar „tradiționalismul dinamic”, prelungirea vieții din rădăcinile trecutului în gorunii viitorului unui neam, o „permanență istorică”. Este condiția sine qua non a dezvoltării normale și a continuității istorice. Dar acest fel de tradiționalism, deși determinat până la un punct de moștenirea trecutului, se caracterizează prin „elasticitate, suplețe și accent demiurgic”. Trecutul îi arată matca începutului, rămânând în grija prezentului și a viitorului să o adâncească și să o împlinească. Deși cresc din aceeași tulpină, fața interioară a prezentului și a viitorului se scaldă în altă lumină. Procesul istoriei, în acest punct, este procesul vieții. Copilul, de pildă, naște din sângele mamei și al tatei, transfigurat de iubirea creatoare. Și, deși înțelepciunea Orientului ne spune că „fiul este secretul tatălui său”, iar Occidentul îl completează, spunând că „fiii noștri seamănă cu gândurile noastre cele mai adânci”, cât freamăt creator poate să distingă „Fapta sufletească” a fiului de cea a părinților. Exemplele istoriei și ale literaturii stau la îndemâna tuturor.

Lucrurile se întâmplă la fel și în cazul „tradiționalismului dinamic”. Prezentul și viitorul sunt fii trecutului, dar între ritmul de viață istorică al părintelui și cel al fiilor pot să intervină schimbări epocale. Copiii, firește, sunt datori să-și jubească părinții, dar au și datoria de a munci pentru a menține și spori „cinstea, onoarea și avutul” familiei. Și ce fericire mai mare pentru un părinte decât aceea de a se putea bucura de faptele de vrednicie ale fiilor săi!

E vorba, așa dar, pe linia istorică a „tradiționalismului dinamic” de o „tradiție vie”, deschisă tuturor inițiatorilor de inovație și reformă. Nu greșim când spunem, și ne cumpănim cuvintele, deschisă „generoaselor elanuri revoluționare”.

În această perspectivă, trecutul nu apare mort, ca o povară stearpă și strivitoare, ci ca o „prezență vie”, ca o posibilitate de îndemnuri, de inițiative și accente majore pururea deschisă spre prezent și viitor. Moara de apă vie a trecutului macină pâinea prezentului și a viitorului. Și desigur că timpul istoric se încarcă de determinații concrete, de gesturile omului, de gândurile și visurile lui. Căci existența concretă a omului, cu atitudinile lui, cu ținuta lui de conștiință, cu destinul și misiunea lui, devine singurul obiect de istorie. Omul câștigă în demnitate și semnificație. Fiindcă trăind în timpul și spațiul existenței concrete, el este totdeauna „agent creator de istorie și obiect de istorie”. Obiect de istorie nu în sensul că îndură istoria pe care o fac alții peste capul său, împotriva voinței sale, ci în sensul că „rosturile lui lumești, destinul său în univers”, este singura legitimare de rang suprem a istoriei. Și firește, nu e vorba de omul în sine, izolat și abstract ca o noțiune, ci de omul concret al comunităților familiale, naționale și umane. Căci cu cât comuniunea ecumenicității naționale este mai strânsă, cu atât omul participă mai intens la împlinirea destinului neamului său, care, cum spuneam altă dată, nu e decât o „formă supremă de comuniune de dragoste și destin”.

Așa prezentându-se lucrurile, „comuniunea de dragoste și destin a prezentului românesc” își legitimează dreptul la istorie și revoluționare prin „masiva ei aderență la tradiție”. Tradiție, bineînțeles, definită în sensul autentic al celor de mai sus. În lumina acestei tradiții, fiecare fiu al neamului este un „Parsifal” care luptă pentru mântuirea Sfântului Graal!

Dar aderența la tradiție poate lua o altă direcție, nu mai puțin pozitivă și utilă decât cea dintâi. Anume: o direcție de apariție, caracterizată printr-o voință tenace de a face față destinului de a-l înfrânge, de a-l face să asculte de fapta omenească creatoare de istorie. Această atitudine înseamnă lupta cu destinul și poartă pecețile suverane ale omului hotărît să croiască alt drum istoriei, hotărît să abată pe calea vieții și a biruinții mersul unui neam ce lăncezește în păcatele inerției și în viciile fără număr ale corupției politice. În acest caz, epocile solare din trecut pot servi de model. Nu modele de contemplație, ci de aprigă acțiune revoluționară. Și asta în triplu înțeles: „revoluție morală, revoluție socială și revoluție politică”. Credem că acest proces de triplă revoluționare este imperativul prezentului românesc. Iar tânăra generație, cară-și atribue singură epitetul de erică — și știm cu câtă generozitate, numai în acest punct crucial își poate valida rolul decisiv între crearea unei alte lumi românești. Dacă abdică dela aceste prerogative ale ascezei revoluționare, moartea mediocră o așteaptă și pe ea ca și pe atâția alții care au trăit fără nici o normă sub soarele lui Dumnezeu. Ne dăm seama că această interprimere comportă îndrăzneală, o conștiință tare și dăruitoare și multă, foarte multă, luciditate politică. Dar cine vrea să între cu semn pozitiv în istoria neamului nu se poate feri de risc și nu-i permis să capituleze în fața tentațiilor ori de unde ar veni ele.

Incât adevăratul eroism al tinerilor noștri, nu cel de vorbe mari și pompoase, ci cel al faptei, al curajului, al riscului, al renunțării, al demofiliiei, al carității creștine, nu se poate împlini decât prin luptă morțișă împotriva prezentului viciat de politicianism și stăpânit de puterea tiranică a banului. Numai prin negația totală a acestui prezent care și-a făcut idol din ban, ridicându-l la rangul de valoare supremă, eroismul tinerei generații va putea fi într'adevăr rodnic și eficace. Dacă nu va fi „anticapitalist, implicit antimasonic și antisemit, și antipoliticianist, eroismul tinerei noastre generații va rămâne sterp în domeniul pedagogiei trecătoare”. Pentru că trebuie să recunoaștem fără nici o osândire deocamdată că eroismul nostru este pândit de păcatele demagogiei politicianiste.

Dar spiritul eroic al tinerei generații trebuie să mai însemne ceva: „restaurarea omului în locul de frunte al valorilor lumești”. Căci omul românească, ca omul de pretutindeni, la ispitirile economice și ale politicului, în fața banilor și a măririlor trecătoare, a demisionat din postul răspunderii lui umane, s'a degradat. Din capodopera creației, a devenit sclavul banului, al politicii, al minciunii căldușe, al tuturor capitulărilor. Cum am văzut altă dată, „poziția ontologică a omului este prin excelență demiurgică”. Faptul de a se menține pe această linie inițială, de a-și spori zestrea spirituală prin eforturi și sacrificii, sau dimisionarea dela demnitatea lui umană, atârnă de propria lui voință. Omul zilelor noastre s'a degradat, făcându-și idol cioplit din ban și politică. Din simple mijloace, aceste preocupări au devenit scopuri ultime, putem spune singurele scopuri. De pe această poziție e ușor de înțeles de ce omul a devenit unealta banului și a mașinii, mașină electrică sau politică e tot una, renunțând, mai bine zis abdicând, dela adevărata lui demnitate de rege al naturii.

Firește, noi nu putem analiza acumă întreg procesul acestei degradări a omului, nici nu putem înfățișa multiplele aspecte ale acestei demisionări. Punem însă ca un imperativ categoric oricui ar vrea să schimbe fața Țării Românești „o revizuire a conștiințelor, o revizuire a valorilor, o reșezare a omului în scaunul demnității lui demiurgice”. Fără aceasta totală revizuire de valori făcută în numele spiritului și proclamând „primatul spiritualității” orice eroism sfârșește în verbalism steril, după cum orice mistică se degradează în politică.

Recunoaștem că această schimbare radicală de perspectivă în viața românească, în care accentul cel mare se pune pe demnitatea spirituală a omului corect, pretinde o „justificare metafizică”. Ne-am propus s'o facem într'un articol mai lung pe care îl avem în atelier și care probabil se va numi „Spre un nou umanism”. Ținem să subliniem însă că pe drumul acestei justificări, tineretul român nu e cu nimic mai prejos decât tineretul Apusului. Problema lui, ca și a celui din urmă, este înainte de orice „o problemă de salvare”. Ceeace înseamnă că-și dă perfect de bine seama că trăiește „momente decisive”, în care „a trăi înseamnă a te salva”!

Așa stând lucrurile, aderența la tradiție a tineretului nostru nu înseamnă „rezistență pasivă”, de care am avut atâta parte dealungul istoriei noastre vrăjmașe, ci trebuie să fie o „ofensivă a spiritului românesc” pe drumul lui de „eroizare și revoluție mare a poporului”. Dacă nu va fi aceasta, nu va fi nimic!

Această ofensivă de purificare, de umanizare și românizare, trebuie dusă cu aceeași înverșunare pe toate planurile de activitate ale vieții noastre. Pentru că o misiune, — și „tineretul nostru poartă pe frunte stigmele unei meniri românești”, — nu poate fi mare și fecundă decât când se hrănește din izvoarele de viață ale unui popor întreg. Căci numai elanurile și spontaneitățile comunitare ale poporului întreg imprimă „misiunii culoarea eternității”. Dar misiune românească în lume nu se poate impune fără o transformare în adâncuri, fără schimbarea totală de perspectivă și accent, fără un proces pe revoluționare în sensul celor de mai sus. Și numai prin acest proces despicator de lumi vom înlocui „istoria îndurată” de până acuma cu „istoria creată de noi”, „istoria moartă cu istoria vie” vom dobândi un „sens istoric propriu”, vreau să spun „un sens istoric românesc al istoriei românești”. Fără luminile acestui sens istoric, în care după cât știm, „tradiționalismul și ideea de continuitate” serbează triumfuri, nu se poate făuri o icoană totalitară a stilului românesc de viață, cu toate determinantele și cu toate dimensiunile lui. Și mai ales nu se pot legitima categorii spirituale și politice ca „români”, „românitate” așa de frecvente pe buzele tineretului nostru.

Să ne înțelegem. Nu socotim necesară deocamdată o lămurire rațională a tuturor acestor atitudini spirituale, luate în fața vieții și în fața destinului, pentru simplul motiv că o „mistică”, — și tineretul nostru trăiește tensiunea unei asemenea asceze, — atâta timp cât e vie și cuceritoare n'are nevoie de explicație. Legitimarea ei suverană este prezența ei masivă. Când se simte nevoia explicațiilor și a justificărilor, înseamnă că focul tensiunilor s'a stins, că „mistica”, după cuvântul lui Charles Péguy, s'a degradat în „politică”.

Iată răul care pândește mistica tineretului nostru revoluționar. O politicienizare prea de timpurie, o pactizare cu formații și oameni politici trecuți pe sub toate furcile caudine ale compromisurilor și capitulărilor, ar însemna o trădare a idealurilor cumplit de reale pentru care tinerii noștri au intrat în luptă.

Căci, dacă sacrificiul nu e total și asceza nu e dusă până la capăt, până la biruință, nici

mitul românesc,

nici istoria românească,

nici plenitudinea românească,

nici transfigurarea românească,

nici lumina românească în lume, în care cei tineri văd fața României de mâine, nu vor fi decât mituri mincinoase.

„Cave politicom”!

DUPĂ UN AN

Era o zi tăcută în luna Mai la Cluj
Acum un an. Alături, aci 'n cofetărie,
Stăteam cu ea la masă. Ah ce melancolie
M'a fost cuprins. Dar fata-și punea pe buze ruj.

Aceasta la plecare. Am rătăcit pe urmă
Indurerat și singur, poet nebun, pe câmp.
Incefinise ploaia. Eu începusem tâmp
Să plâng în mine. Norii, învâlmășită turmă,

Fugeau spre Miază-noapte. Apoi a fost senin.
Vei scri trei patru versuri, mi-am zis, călcând o floare
Sălbatică, din cale. Eh! poate nici nu doare,
E 'nchipuire poate. Fă miere din venin.

O vară 'ntreagă însă, am tot visat la ea.
Țăranilor, de ciudă, le injectam revolte:
La ce să vă mai stoarceți vârlutea voastră 'n holde,
Când roada secerată vin alții să vi-o ia?

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Maci roșii, ca de sânge, pe unduite lanuri
Ardeau. Mai grele gresii mușcau oțelul coasei
Când se gândeau țăranii ce grea și dureroasă-i
Viața lor. Hei! Domnii... Aș fi putut elanuri

Din lanțuri să desferec. Dar nu! Mai este vreme.
Simbolic macii roșii erau pe lanuri steaguri.
Nori grei lăsau povară, în seri de crunte cheaguri.
Pe firea 'nfierbântată de ură și blesteme!

Și toate pentru-o fată? veți zice! — Da și nu.
Femeia isbutise cu mâna-i vrăjitoare,
Pe-o clipă, vechi răscoale în mine să omoare,
Dar ce veni ca valul, ca valul și trecul...

Mi-era necaz că luna se legena pe ramuri
Și-mi aducea aminte de ochii dulci și dragi...
Poete, vezi e timpul, supremul timp, să tragi
Perdele peste suflet, perdele peste geamuri!

Când arămise toamna pădurile și vântul
Bocea pe câmpul veșted trecutul anotimp,
Ca pasărea pribeagă simțeam în coaste-un ghimp
Ce mă 'ndemna la ducă și 'n faptă și cu gândul.

Oraşul plin de sgomot, oraşul îmi e cuib
Firesc, mă simt acasă pe străzile cu zarvă.
M'aş prăpădi la fară stând iarna ca o larvă.
În crâşme ordinare îmi place să mă 'mbuib.

Şi am ajuns. O lună am hoinărit pe stradă.
Mâncam pe apucate, svântam rachiul, berea.
Femeile stricate sunt dulci, mai dulci ca mierea.
Îmi răsuna viaţa turbat ca o cascadă.

Dar într'o seară (ziua umblam puşin), te uită,
În banca dinainte-mi, la cinematograf,
O fată. Este dânsa. Rămân de-odată paf,
Eu care mă 'ncântasem că dragostea se uită!

S'a isprăvit viaţa, a re'nceput calvarul.
Tensiune, insomnie şi sbucium inutil.
Ia' am rămas la treizeci de ani tot un copil.
Mai plâng de dor, mă tângui în versuri ca şcolarul.

Pe vremuri, ce 'ndrăgise, la cincisprezece ani,
O dulce şi plăpândă, ca nufărul pe apă,
Elevă, şi niciunul nu cuteza să 'nceapă,
Pe-atunci iubirea poate mergea şi fără bani.

Azi, fata care-mi place, pe cel din urmă Ford
N'ar şovăi să schimbe tot ce-a produs Beethoven
Şi Newton, laolaltă. Ea şocoteşte mort
Pe cel ce caută rime. Admite poate slovă 'n

Cămaşa de mătasă-a iubitului. Dar omul
Ce nu produce sume de hani şi nu se 'nvârte
E pom nerodnic, bun să-l dobori. Şi eu sunt pomul
Acesta, eu sunt omul ce 'n viaţă, fără parte,

Orbecăesc, mă 'mpiedec la fiecare pas,
Mă prăbuş' greu şi sânger, mă 'nalţ şi iar recad.
Chiar de-oi ajunge cândva să-mi tai prin beznă vad,
Va fi târziu desigur. Voi spune bun rămas

La toate şi cu zâmbet voi părăsi banchetul
În care mi-a fost rolul de simplu privitor
Setos, flămând, netrebnic şi veşnic visător,
Cum, de când lumea, este, a fost, va fi poetul.

Aşa gândeşte dânsu, iubita mea, şi-i drept
Aşa. Ea crede că-mi face mari servicii
Neconţinut cauzându-mi dumnezeeşti suplicii.
Şi-i drept aşa. Ea crede. Eu cred. Şi simt în piept

Cum întetește hora grăbit bacilul Koch.
Văd părul, în oglindă, albindu-mi-se zilnic.
Pe străzile umbrate mă duc mai rar și silnic.
Și-i drept așa. Degeaba mă vaiet și spun: Oh!

De geaba vin și singur la masă mă așez
Aci 'n cofetărie și cer o prăjitură,
RAR depănând în minte toți anii ce trecură,
Și mă cuprinde jalea că visul meu burghez

N'am reușit în treizeci de ani să-l înfirip,
Că tinerețea toată ca grăul mi se scurse
Din sacul spart. Pe-aproape-i mirosul unei curse,
E Moartea. Iar trecutul, doar urme pe nisip.

De geaba, ah de geaba de-un milion de ori!
Afară-i primăvară cu liliac și fete,
Dar mie nu mi-e foame, dar mie nu mi-e sete
Și simt cum peste minte-mi coboară negre ciori,

Se 'mprăstie s'adună cu foșnet, stoluri sumbre,
Și vin tot mai aproape în valuri de 'ntunec.
Să țip! Din morți și beznă mai vreau să mă desferec!
Dar cine să m'audă aicea printre umbre?

Departa-i primăvara, pe celalalt tărâm.
Doi tineri merg alături. O știu pe Ea. Cu mersul
Regal Ea stăpânește — ai zice — Universul.
In calea lor miroase alb floarea de salcâm.

ULTIMA SCRISOARE

Sfârșitul a venit fără de veste.
Ești fericită? Văd că porți inel.
Am înțeles. Voi trage dungă peste
Nădejdea inutilă. Fă la fel.
Niciun cuvânt. Nu-mi spune că-i o formă,
Cunosc însemnătatea ei deplin.
Știu, voi aveți în viață altă normă,
Eu însă 'n fața normei nu mă 'nchin.
Nu te mai cânt în versuri niciodată,
In drumul tău mai mult nu am să ies,
Nu-ți fac reproșuri, nu ești vinovată
Și n'am să spun că nu m'ai înțeles.

A fost desigur numai o greșală,
Putea să fie mult, nimic n'a fost.
În veșnicia mea de plictiseală
Tot nu-mi închipui că puneai un rost.
Și totuși, totuși câteva atingeri
Au fost de-ajuns să-mi dee amefeli,
Vedeam văzduhul fluturând de îngeri,
Lumină 'n seara mea de îndoieli.
Când degete de Midas am pus magic
Pe fragedă ființa ta de lut,
Suna în mine murmurul pelagic
Al sfințelor creații de 'nceput.
Vedeam cum peste vremuri se înalță
Statuia ta de aur greu masiv,
Cum serioase veacuri se descalfă
Și 'ngenunchiate rânduri submisiv
La soclul tău dumnezeesc așteaptă
Să le întinzi un zâmbet liniștit
Spre sărutare adorata dreaptă,
Nainte de-a pieri în infinit.

O, de-am fi stat alături doar o oră,
Ai fi rămas în auriul vis
Ca o eternă, roză auroră
De ne'nfeles, de nedescris.

Ireversibil s'a 'ncheiat povestea
Și nici nu știu de ai să mai citești
Din întâmplare rândurile-acestea
În care-aș vrea să fii ce nu mai ești.
N'am să strivesc eu visul sub picioare,
N'am să pătez cu vorbe ce mi-i drag.
Aș fi putut să spun: „ești ca oricare...”
Dar nu vreau în noroaie să mă bag.
De-ar fi mocirla 'n jurul tău cât hăul,
Tu vei rămâne nufărul de nea
Ce-l oglindește beat de poftă tăul,
Ci-l ține candid amintirea mea.
Vei fi acolo veșnic ne'ntinată,
Te voi iubi mereu fără cuvânt.
Și lumea n'o să știe niciodată
Dece nu pot mai mult femei să cânt.
Acolo, sub lumină de mister,
Scăldată 'n apa visurilor lină,
Vei sta iubită ca 'ntr'un colț de cer
O stea de seară blândă și senină.
Și când viața va fi rea cu tine,
Când au să te împroaște cu noroi,
Tu fugi în lumea visului la mine,

Vom fi atuncea singuri amândoi.
Cu lacrimi voi spăla eu orice pată,
Cu versuri ne mai scrise te mângâi.
In dulcea lor cadență legănată,
Te vei simți ca 'n visul tău dintâi.

Iar de va fi (cum simt mereu de-o vreme)
Să plec de-aicea dela voi curând,
Când glasul tău vreodat' o să mă cheme,
Voi reveni la tine din mormânt.
Și dacă'ar fi să nu să poată trece
Hotarele ce morților se pun,
M'aș sbate 'ngrozitor în țărna rece,
Aș plânge 'n groapă, aș urla nebun!

INTINDE VREMEA GIULGIU

Zi de zi întinde vremea giulgiu
De uitare peste cele scurse.
Tot mai rar visez la ochii dulci,
Tot mai rar la fragedele-ți buze.

Când te văd pe stradă braț la braț
Cu acel logodnic ce te are,
Parcă mi-ar fi ochii lăcrimați
Și tresar, dar nu așa de tare.

Te urmez cu ochii, stând pe loc,
Cum te pierzi cu dânsul printre oameni.
Tu erai cometa mea de foc,
Azi începi cu oamenii să sameni.

In curând, la anul poate 'n parc
Vei împinge și tu căruciorul
Cu un pui de om micuț și drag
Ce se joacă 'n perne cu piciorul.

Și vei fi atâta de ferice
Când îți va zâmbi trandafiriu,
Când întâia vorbă o va zice
Către tine propriul tău fiu.

Vei fugi 'ngrijată pe la medici
Când va fi stomacu-i în deranj.
Ah viața asta-i numa' piedici,
Te isbești de ele pas de pas!

Dar în rezumat va fi frumos
Și vor trece fără sgomot anii.
Chipuri gălbenite nebulos
Au să-ți amintească slava Anei.

Dacă veși avea bibliotecă,
Iar în ea de mine un volum
(Vreau să sper că nu rămân adecă
Leneșul vestit, de pân' acum!),

Vei putea citi pe câte-o filă
Câte patimi mi-ai scornit în piept,
Și-o să-ți fie-o leacă poate milă
C'ai fost rea și crudă cu-un poet.

Dar Pegasul meu va fi departe
Tropotind sălbatic fără drumuri,
Pe tărâmul dincolo de Moarte,
Plin de foc și veșnic plin de fumuri.

Tot semeț mă voi ținea în șea,
Tot nepăsător ca totdeauna.
Stele vor sări în urma mea,
Iar pe cer, pătrar din urmă, luna

Va fi doar potcoaba de pe cal
Ce-am pierdut-o 'n fuga năzdrăvană
Pește țări de-azur și de opal
După cine știe care Ană!

O S E M I N T E

Nu mă vaiet, nu mă tângui
Că viața rău mă doare.
Uite groapa cu adâncu-i
Mi se cască la picioare.

Voi putea curând în tihnă
Putrezi sub lutul reavăn.
Trupu-mi frânt de neodihnă
Va dormi în fine sdravăn.

Gândurile n'o să-mi dee
Nopti de insomnie grele,
Colo jos nu e femeie
Să te mintă, să te 'nșelă.

N'o să-mi pese că pe munte
N'am putut ajunge 'n vârf,
Că poetul n'o să 'nfrunte
Ce făcu din mine stârv.

Recăzut în anorganic
Hăul o să mă resoarbă —
Rângetului meu satanic
Și privirii stinsă, oarbă,

În zădar o să-i atribui,
Prietene gropar, vrun sens,
În zădar vei sta să dibui
Cine-am fost, de-a fost imens

Oceanul mei de gânduri
Ori de-a fost o simplă baltă
Ce-a secat ușor de vânturi
Trecătoare. Laolaltă

Cu ciolanele găsite
Dela alții vechiul craniu
Pune-mi-l. Ingrămădite
Vor luci în soare straniu.

Iară vântul prin frunzișul BfU Cluj / Central University Library Cluj
Toamnei va boci amar,
Va pluti paianjenișul
În Septembrie funerar,

Și va fi tristeța toată
În incendiul înserării
Și va fi ca altădată
Gravă ora mormântării.

Un poet o să rezume
În cadențe întreg Nimicul,
Că anume viața fum e,
Moartea-i marea, omu-i picul.

— Dar pământul o s'ascunză
Negreșit sămânța rară
Ce 'n gunoi de morți și frunză
Va eși în primăvară...

Numai eu n'o să mai caut
Drum napoi din Imposibil,
Să te blestem, să te laud,
Univers ireversibil.

M. BENIUC

CELE DINTĂIU ÎNVĂȚĂMINTE

Ce mândru mergea pe stradă!

Mama îl îmbrăcase în hainele de duminică, iar în spate își simțea ghiozdanul. Un ghiozdan adevărat, nu ca cele de până acum, închipuite ba dintr'o pernă, ba dintr'un cearceaf... de, ca la joacă; ci ghiozdan prins în curele, ca o raniță de soldat și înăuntru cu toate cele de trebuință: penar, tăbliță, cărticică.

Și tata... Fără ledungă, fără decorații, în ținută de cazarmă și totuși mai mândru ca la paradă.

De când aștepta clipa asta!

De atâta drag nu știa cum să-și împartă sufletul: la ghiozdanul, în care deslușia tăblița lovind pereții de mucava și creioanele jucând în penar, sau la tatăl său, omul cu trupul de oțel și mer-sul falnic să infunde pietrele pavajului.

De când aștepta clipa asta!

De când se tot ruga să-l ducă la școală! Nu mai putea răbda. Dimineața, din pat, de-a dreptul la poartă să vadă șirul de copii cu cărțile în mână! Apoi când se scula Mioară, soră-sa, tot numai de-a școala se jucau; iar la prânz, din nou la poartă după copiii care veneau.

— Mamă, vreau să mă duc la școală...

— Ești prea mic, Puiu!... Ți-ar trebui dispensă dela minister.

Dispensă, minister... Astea, copilul le înțelegea și nu prea, dar rugămintea o ținea una. Și ieri la amiază, tatăl său l-a chemat din fundul curții.

— Puiu!e, mâine te duci la școală.

Copilului i s'a oprit răsuflarea în piept și mintea i s'a spart, ca o pocnitoare în mii de jândări luminoase. De câte ori se gândeste, de atâtea ori aceeași simțire, că se pierde într'o noapte scântietoare ca un joc de sticlute colorate.

— Puiu!e, unde-ți sunt gândurile?

În mintea copilului s'a repezit năvalnic vechiul lui dor de școală, ca sângele într'un deget amorțit.

— Ce, ți-e frică?

Băiatul s'a simțit jignit.

— Frică?

— Da. Ceilalți copii știu să citească, scriu pe tăbliță...

— Și eu am să nvăț.

— Ei sunt mai mari...

— Nu-i nimic, tată.

Dar sufletul lui s'a făcut mic dintr'odată. În față, cum cârmise colțul străzii, apăruse clădirea școalei.

*

Când au deschis ușa toți copiii fură în picioare, drepti ca la comandă. Puiu înțelese că pentru tatăl său era acest onor.

— Domnul profesor nu-i aici?

— N'a venit încă, făcu, de pe catedră, un băiat îndesat, cu gâtul scurt și capul mare băgat între umeri, negru la față ca un harap și cu nasul turtit, lovit cu pumnul parcă. Sunt numai eu, monitorul.

Și apoi către clasă:

— Jos.

Cu aceeași mișcare elevii se lăsă în bănci.

— Am adus copilul meu, făcu tatăl.

În sufletul lui Puiu se răsuci ca o șurubelniță nemulțămirea. Parcă tatăl său greșise. Parcă nu putuse rămâne la înălțimea clipei. Da, da... Să fi spus: am adus acest elev... Poate chiar numai: acest băiat... dar nu, copilul meu.

— Mierluță, comandă monitorul, fă loc.

Și în banca a treia de lângă fereastră se ivi un cap umflat ca un foiu, cu părul sburlit și ochii înșepători de viezure. Puiu se îndreptă spre bancă, tatăl său după el. Acum nemulțămirea îl sfredelea tot mai adânc. Ar fi vrut ca tatăl său să fi fost plecat. Nu mai avea ce căuta. Il stingherea această oblăduire. Dar tatăl, fără pricepere la grijile copilului, îl ajută să-și scoată ghiozdanul, așteptă până când se așază în bancă și la plecare, după obicei, îl sărută.

Puiu crezu că se scufundă pământul cu el. Ochii i se bulbură pe dinăuntru de lacrimi, fața îi era roșie, un suspin căta innăbușit în piept. Așa rușine, să-l sărute în mijlocul clasei!... Noroc de monitor. El dădu semnalul și clasa fu din nou în picioare.

*

Chiar în recreația întâia, Puiu a învățat ceva nou, jocul în nasturi. Leapșa, căprița și barul nu le mai lua nimeni în seamă. Acum numai nasturii... „De-a ascunsul în pumn” sau „la părete”. Și încă ceva mai pututea înțelege: că nasturii se vând ca plăcinta și acadelele, sau se schimbă ca banii. Mai băgă de seamă că monitorul — îl chema Pițigoi — avea un săculeț plin. Douăzeci de nasturi la un ban. Cinci nasturi de cămașă sau doi de vestă pentru unul de palton. Doi nasturi de palton pentru unul militar.

Puiu se gândi cu bucurie la averea din pod, de acasă. Acolo erau atâtea tunici vechi, o manta sdrențuită dar plină de nasturi, chipie și tot felul de fireturi.

În recreația a doua a mai aflat lucruri foarte importante. Că Pițigoi, monitorul, e repetent, dar l-a pus domnul monitor pentru că tatăl său e lăptar și dimineața îi dă lapte fără bani, că domnul Stoenescu, profesorul, bea și când vine beat e prăpăd.

Și odată stăpân pe aceste informațiuni, Puiu parcă de când lumea era la școală.

*

După masă a cunoscut lucruri peste măsură de plăcute sufletului. Acum avea și el un săculeț plin. Dar cu ce marfă!... Numai

nasturi de calitate, aproape toți de aur strălucitor sau brodați cu fir și alții grei, turnați în plumb parcă. Avea și o decorație ruptă, câteva medalii, apoi două pafale cu chipuri de smei și llene Cozânzene pe ele. Copiii se îngrămădiseră lângă el. Nu vindea, nici nu făcea schimb.

— Tu nu ești ca Pițigoi, băiat de lăptar, îi spusese tatăl său, tu ești băiat de familie bună... de aceea tu nu poți vinde, ci numai dărui.

Iar Puiu, potrivit acestui sfat, dăruia. Și a cunoscut atunci atât graba oamenilor după bogăție, cât și îngâmfaarea celui avut. Se simțea mândru, era mai mare peste această ceată de copii care se imbulzeau. Cu un ochiu privea la chipul celui înstărit de el, iar cu celălalt, la Pițigoi. Il vedea la o parte, și mai urit de necaz, pufnind parcă prin nările lui turtite.

Și lui Puiu îi părea bine.

Și mai vedea ceata copiilor crescând lângă dânsul și din ce în ce mai mică în jurul lui Pițigoi.

Și Puiu se bucura.

Când sună de clasă simți că trebuia să facă ceva deosebit, să se grozăvească, să se arate așa cum e, falnic ca și tatăl său și de familie bună ca maică-sa.

În săculeț mai avea doar decorația.

— Pițigoi, ține-o tu...

Și aruncă obiectul de preț, ușor ca pe o minge, Așa făcea la masă; în curte, aruncând câte un ciolan lui Turculeț, cănele. Dar sfârșitul fu altul, căci Pițigoi se repezi nebun.

— Ce, mă?... Sunt servitorul tău?... Crucea și Dumnezeii lui tat' tu!..

*

Puiu nu știe cum a ajuns în bancă. De-abia trezindu-se își dă seama că n'a fost bătaie. Își simte însă beregata sugrumată de un nod. Pe Pițigoi l-au oprit ceilalți copii. Prin urmare măriniemia lui de copil de familie bună tot a slujit la ceva. Dar atât nu-l consolează. Minteă îi pâlpare ca un roi de fluturi negri sub o plasă și în urechi stăruie înjurătura.

Ceva ne mai pomenit! Pe el, băiatul de familie bună, pe el, copilul căpitanului Crăciunaș, să-l injure... Și cine? Băiatul lăptarului. Ochii îi sunt aprinși, de aceea nu pot plânge. Lacrimile ar sfârâi ca picătura de apă pe cuptorul încins.

— Reclamă-l domnului Stoenescu... îl întărită Mierluță.

Puiu nu știe ce va face. În clasă, tăcere mare. Copiii toți, în bănci, smirna cu mâna pe piept, așteaptă sosirea domnului Stoenescu. Catedra e goală. Chiar și Pițigoi e în bancă. Puiu privește în jur. El nu poate sta liniștit ca ceilalți copii. Ceilalți... Ce-i pasă de ei... În clasa cu sufletul mort nu trăiește decât el cu necazul lui. Ba nu... și Mierluță.

— Reclamă-l... Il omoară'n bătaie domnu...

Puiu începe să-și facă socotelile. Și Mierluță e repetent și el le știe toate. Intoarce capul. Pițigoi e liniștit, cu mâinile pe piept. În depărtare, pe sală, s'a auzit tușind. Tăcerea scoboară încă o treaptă.

— Domnu... șopti Mierluță parcă printr'un cornet de hârtie, de-a-dreptul în fundul urechii, reclamă-l.

Accesele de tuse s'au întezit, se aud pași grei pe ciment, apoi pașii se opresc, încă o tuse cu flegmă aruncată în scuiptoare și pe ușa a intrat domnul Stoenescu. Spre deosebire de ceilalți copii, Puiu e acum și mai dârș.

Domnul Stoenescu e scurt și gras, are părul ca peria, fața e roșie și lucește de sudoare, gâfâe și în mână ține nuiua de trestie de mare.

În sufletul lui Puiu lupta a hotărît. Nu poate uita injurătura. El e băiat de familie bună. Și tocmai pe tata...

— Acu, îi șoptește Mierluță, înainte de lecție. Ridică două degete în sus.

Puiu se supune. Dreptatea lui e sprijinită din umbră de Mierluță. Domnul Stoenescu își pleoștește ochii peste degetele ridicate.

— Ce e, mă? făcu el de pe catedră.

— Reclamă-l... porunci Mierluță.

— Domnule, începu Puiu și simți vocea oprindu-i-se în gât.

— Domnule Profesor... îl învăță Mierluță.

— Domnule Profesor, gângăvi Puiu, Pițigoi a spus...

Profesorul îl măsură de sus și până jos. Parcă zicea: cine-o mai fi și ăsta?

— Ce-a spus?... se răsti el.

— A spus: crucea și Dumnezeii lui tat' tu...

Deodată clasa a izbucnit în râs. Puiu nu-și crede ochilor. Clasa cea cuminte, smirna, râde sub nasul domnului Stoenescu.

E ceva ne mai pomenit.

Până și pe Mierluță îl simte hohotind alături.

Domnul Stoenescu s'a ridicat în sus. S'a sprijinit în mâni, parcă să sară, așa gras cum este, peste catedră. Ochii i-au ieșit din orbită și nasul parcă i s'a coroiat până spre gură.

— În genunchi, măgarule...

*

În genunchi pe coji de nucă în fața clasei, Puiu nu simte nici o durere. Nici nu mai plânge în el. Sufletul îi este ca o stradă pustie de un vânt năprasnic. Și corul copiilor toacă în gol: Două ori două, patru..., două ori trei, șase...

Pe Puiu nu-l interesează ce înseamnă acest cântec. Ochii lui s'au îndreptat dela pustiul din suflet la fereastra deschisă, în cerceveaua căreia o rază de după amiaza de toamnă a aruncat o lacrimă roșie ca o căpșună strivită. Ieri, pe vremea asta...

Copilul are o tresărire dureroasă în adâncul sufletului.

Ieri pe vremea asta se juca de-a școala cu Mioara...

Puiu se rupe de dulcea amintire și se întoarce din nou la copii. Parcă pentru întâia oară de când era în genunchi, poate privi cu ochi treziți. Copiii recită, cu ochii la domnul profesor. Nicio privire pentru el. Toți l-au uitat. Și cei care s'au arătat prieteni când au cunoscut săculețul plin, și Mierluță care-l îndemnase. Și ce frumos se purtase el! Ca un copil de familie bună. Amintirea

tatălui, a casei, făcu să-i svâcnească creierii în cap și inima'n piept. Ce-o să spună când lor întreba? E la grea cumpănă. Să spună sau nu?

Copilul, din partea tatălui său, se știa apărat. Să afle tata ce scandal ar mai face. E om bun căpitanul Crăciunaș, dar când se'nfurie... Il cunoaște lumea întreagă de când a bătut pe Vasile, ordonanța, care se purtase obraznic cu mama. Dar cum să-i spună? Cum să repete injurătura față de mama, față de Mioara, el, copilul de familie bună? Cu neputință.

Puiu simte că trebuie să ia o hotărîre eroică. N'are să spună nimic. Aude glasul bun al mamei: mie să nu-mi ascunzi nimic... asta se chiamă minciună, și Dumnezeu...

Puiu se luptă cu el, cum simte că va avea să lupte cu Pițigoi. Nu, nu va spune. Va minți. Da, mai bine minciună decât rușine...

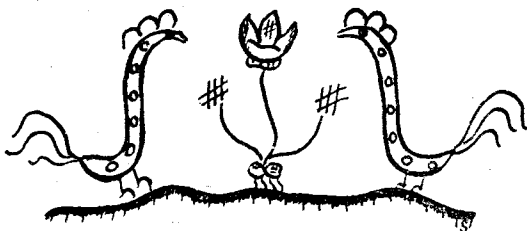
— Patru ori unu, patru... Patru ori doi, opt...

Puiu s'a trezit din nou. Pricepe rostul recitării. Copiii învață socoteli. Minteaa lui se alătură de glasul copiilor. Și pricepe parcă și tălcul pedepsei. Pițigoi are dreptul să injure în curte, dar el n'are drept să repete injurătura în fața domnului Stoenescu. Foarte bine. Le va arăta el...

— Patru ori trei, doisprezece... Patru ori patru...

Un nou sentiment în el, de putere. Se va răzbuna pe Pițigoi. Cum și când, nu știe... dar se va răzbuna. Se simte mândru, chiar și fericit. Se va răzbuna! Și pe Pițigoi, și pe domnul Stoenescu, și pe clasa întreagă. Și totuși pe sub această voinicie sgomotoasă, prin care avea să ajungă ca și tatăl său, om temut, curge în șipot cald, neștiut de nimeni altul decât el, durerea nedreptății. El injuratul și tot el în genunchi.

VICTOR PAPILIAN

N E C A Z U R I

Întunerecul se coborise pretutindeni, ca o mare de funingine și fum. Câmpul veșted mut și nepăsător, incremenit și întunecat, se lăsa să-l bată ploaia în dragă voce. În imediata vecinătate, deoparte și de alta a drumului spre Secătura, de pe la mijlocul dealurilor în sus, copacii pădurilor jucau în vânt cu patimă, cu plăcere, după vârstă și după statură.

Femeia își iuși pașii, apucând degrabă poteca dreaptă, care-i scurta drumul aproape la jumătate

Întunecimea îngrozitoare, plină de vuete stranii, se lăsa tot mai grea, mai aproape...

Dar Anichii nu-i insuflau nici cea mai mică teamă fantomele de spaimă, căci ea era atât de înfrăjită cu pustietatea, cu întunerecul și cu viața singuratică de păduri, par'că ar fi fost dintr'o bucată cu ele.

Din când în când, în mers, își întindea mâna în stânga sau în dreapta și dintr-o simplă atingere recunoștea copacii pe lângă cari trecea. Mângâind tulpizile netede ori scorțuroase, ea se orienta cu exactitate asupra distanței pe care o parcursese și pe care o mai avea s'o străbată.

Viforul înăbușit, cu împrăstieri de picuri ca mazăricea, își ținea încă liturghia mută, și pădurea, cu toată imensitatea ei, era un muget adânc și uniform de muzică, pe care Anica de-atâtea ori l-a mai auzit și l-a mai ascultat în zilele răzlețe ale vieții. Totuși acum acest muget îi aducea în minte o asemănare cu o altă muzică auzită odată într'o mare biserică papistașă din Cluj, când s'a dus la Niculae.

— Săraca pădure, cum geme! Iși va fi având și ea, poate, necazurile ei, câteodată. Hei, hei, cine știe?

— Dar voi, măi — se adresă copacilor — măi dragilor, voi ce aveți de vă munciți așa și gemeți a desnădejde? Ori vi-e jale după vremea care trece?

Undeva în vale, înainte, izbucniră hămăituri limpezi de câini, purtate pe mari depărtări de ecourile pădurilor. Se apropia de casă. Totuși mai avea atâtea vreme ca să-și depeze o seamă de icoane din viață, apărute așa deodată în conștiință. În zadar încercă să le acopere, să le alunge și să le cufunde în genunea de unde s'au ivit. Nu putu. Și unele dintre ele erau chiar frumoase.

...Copilă, pe luncile din jurul casei înneacă în pomi. Pe altă latură a dealului, altă casă în acelaș fel. Jur-împrejur, păduri cu răsunete lungi, clopote sonore de oi și tălângi mari, atârinate de grumazul vitelor, cari pășteau toată ziua în voce, numai rar ridicându-și din iarbă botul lătareț și ochii mari, blajini... Copiii, umblau

în urma lor. Se jucau, sbenguiau în voce, cât era ziua de lungă. Așa a cunoscut locurile unde s'a născut, așa a făcut cunoștință cu Secătura.

Târziu de tot, a dus-o mamă-sa întâia oară în Plopeni, la biserică odată, și la târg, de altădată. Ea era cea mai mare între șase frățiori. Vecinul, Pavel Porumb, avea tot atâția copii. Al treilea vecin, Nicolae Rotund, a cărui casă nu se putea vedea niciodată dela ei, tot la fel. Numai „lelea Susană“ și Filipoae din vale aveau câte un singur fecior... Mă-sa era bună cu ea în vremea aceea, tare bună. Își aduce aminte cum muncea ziua întreagă alături de tată-so, pe câmp, în pădure și... prefutindenea.

Când s'a măritat avea 18 ani împliniți. Niculae Rotund, feciorul vecinului a cărui casă niciodată nu se vedea dela ei, era un flăcău chipeș, isprăvit cu cătănia. Purta cizme cu tureacul tare, cămașă frumoasă cu foi crețe și peste brâu curea bătută în nasturi de metal... Ii plăceau la nebunie cântecele lui, și mai cu seamă jocurile lui. I-a fost tare drag. Și el ținea la ea...

Când a plecat la bătaie, atunci, odată cu toată lumea, în piața din Plopeni, și în jur, jandarmi cu pene de cocoș, cu sulife fioroase în țeava puștilor și țigani din toate satele ziceau, de gândea că pierе lumea, Niculae o ținea strâns de mijloc cu o mână, în cealaltă având straița cu merinde.

— Tu Anică, apoi să nu te știi cu cineva cât oiu trăi, că atunci cu mine ai isprăvit-o!

Odată l-a mai văzut în Cluj, înainte de ce ar fi plecat în Galia. De-atunci o scrisoare, două...

Intr'un rând i-a venit vestea c'a murit. Atunci s'a pornit la Cluj, să iscodească pe unde a auzit din alții, că se pot afla știri despre cei duși în războiu.

În birou erau domni mulți și doamne înalte, în rochii negre, cu cruci roșii pe mânecă. A întins și ea unui domn dela o masă plicul cu adresa lui Niculae. Domnul o măsură cu privirea odată, făcând o față binevoitoare, apoi însemnă ceva pe plic și înapoiindu-l îi spuse să meargă la adresa scrisă pe el.

Îeșind în stradă, umblă mult timp încoace și încolo, până nemi poarta unde era îndrumată. Și a intrat. Intr'un gang cu aer stătut a găsit ușa. Când colo, înăuntru era tocmai domnul de-i scrisese adresa pe plic... Ceru ea deci să-i spună ceva, dacă se știe, de Nicolae al ei. Și domnul răsuci niște hârtii, tuși, îi spuse să nu se teamă că Niculae al ei trăiește. — O luă cu vorbă blândă și omenoasă, îi dădu un păhărel de băutură dulce și — cum se făcu, cum nu se făcu, că se trezi deodată întinsă pe o canapea... O clipă îi veni să țipe tare, dar i se păru că-i peri graiul și-atunci se lăsă moartă.

Deatunci i s'au tras zilele rele cu mă-sa. E drept că de copil s'a mântuit ușor. Niculae n'are să știe nimic, niciodată. De altă parte, nimeni nu poate spune de ea o vorbă rea.

S'a purtat cu grijă, s'a stăpânit cum a știut mai bine și-l așteaptă pe Niculae cu sufletul liniștit...

În casă la ei tocmai fumea gina. Prin fereastra aburită puțin, se zăria mămăliga cum își trimitea aburii drept în sus, spre tavanul de grinzi afumate. Simțind paz de om, căinii se aruncară ca săgețile în întunec, dar repede se potoliră, gudurându-se în jurul nevestei și vrăjind din cozile stufoase.

— Dar tu, fată! ? făcu lelea Vârvară, întorcându-se spre ușă — unde ai zăbovit până pe vremea asta ?

La masă erau doi frațiori și tată-so; mamă-sa rădea în oala de fier vărsat, resturile de mămăligă.

Anica, desfăcându-și o rochie și aruncându-și năframa de ploae pe-un pat, începu să-și istorisească calvarul zilei. Cu fața rumenă, sănătoasă, cu sânii rotunzi și plini, cu trupul șvelt și totuși având în el ceva pietros, — abia acum în bătaia luminii de lampă, se putea vedea cât era de frumoasă această țărăncă tânără — și cât farmec transpira din întreaga ființa ei de pădureancă.

— Așa dar încă tot n'ai isprăvit? întrebă Onu Runc, tatăl femeii, trimițând cu plăcere un fostolog de mămăligă cu brânză pe grumazul lung, în care îi juca ritmic mărul lui Adam,

— Nu ți-au dat banii nici azi? întrebă, mirată lelea Vârvară.

— Nu! Am mai rămas o parte, care n'am ajuns la rând. Ne-au spus să mergem mâne.

Bătrâna strânse buzele uscate și sbârcite a nedumerire și se trase și ea la masă, făcând.

După cină, bărbații ieșiră, făcând loc să se strângă de pe masă. Atunci bătrâna se apropie cât putu de fată-sa.

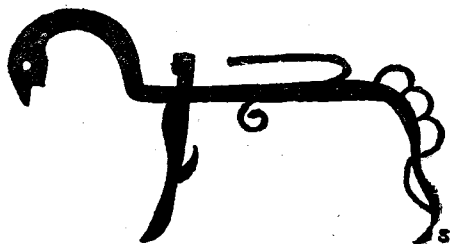
— Bagă de seamă Anică, ce faci, pentru Dumnezeu, bagă de seamă!

— Dar bine mamă, dumneata iar îți închipui cine știe ce.

— Imi închipuesc, nu-mi închipuesc. Însă tu de faci una ca asta, apoi vai de zilele tale, fată!

Nevasta se trase lângă pat, cu fața spre perete și, trecându-și un capăt de șorț la ochi, începu să se bocească încet.

ION CODRIN

DIAGNOZĂ

Aștept pe doctor. Mi-a spus că va veni precis la trei. Mai sunt cinci minute. Ceasornicul pare obosit. Minutarele tae timpul cu greutate, parcă înoată într'un batal cu păcură. Da; nu exagerez. Timpul este vâscos și întunecat. Și imi pare firesc să fie așa. Cum a fost până acum, nu mă interesează, pentrucă nu mai au sens preocupările retrospective. Este drept, dacă aș putea, aș da laoparte perdeaua care-mi ascunde viitorul. Nu că m'ar interesa viitorul, ci pentrucă poate acolo aș găsi o justificare a faptelor mele recente. Trecutul, descoperit memoriei, nu-mi poate oferi un asemenea punct de sprijin.

Trei fără trei minute...

Doctorul este foarte punctual: Și foarte pedant: nici nu poți fi punctual, dacă nu ești pedant. Dar doctorul imi este și prieten. Totuș, de când mă cercetează ca pacient, cere totdeauna apă și săpun când pleacă. Inainte nu avea acest obicei.

Trei fără... (Da, este exact trei...)

A bătut cineva la ușe. Nici nu se putea altfel. Este doctorul:

— Bonjour Miky...

— Bună ziua doctore...

Pășește peste prag pripit, și se dsbracă de palton pe care-l pune pe speteaza unui scaun. De ce nu l-o fi pus la cuier? Altădată așa proceda. Privesc oarecum nemulțumit spre cuier. Acolo se mai află aninate un palton, o haină, o pălărie, de-ale mele. Mă fulgeră o bănuială care trebuie verificată:

— Permite-mi să-l pun la cuier.

— Mersi... mersi...

S'a repezit grăbit să-și salveze paltonul dela cineștie ce imaginară pieire. Și făcând acest gest, a confirmat bănuiala mea: consideră mëlipsitor.

Mă resemnez să-i fac pe voie și să mă las interogat:

— Cum măi merge?

— Ca și ieri.

— Adică?...

— Bine.

Ridic din umeri și fără să vreau zâmbesc oarecum ironic. Zâmbetul meu nu-l supără. Nici măcar nu-l jenează.

Incerc să definesc gândul care m'a muncit azînoapte, diagnoza. Bineînțeles, cu ocolișuri. Asta, ca să nu mă interneze deabinelea. In camera aceasta am cel puțin aparent libertatea confortului:

— Se zice, scumpe doctore, că oamenii cari trăiesc în primul rând din și pentru instinct, nu pot avea confesii sincere...

Am început brusc, fără o legătură cât de subțire cu scopul vizitei lui, cu dialogul de până acum.

— ...Și nici posibilități pentru eroisme...

Doctorul nu înțelege, Nici nu are ce, deocamdată :

— ...Dacă mă gândesc mai serios, aflu just acest lucru : până acum, nici nu am avut ce spune cuiva cu adevărată sinceritate...

Doctorul cercetează oarecum stânjenit, ciasul. Se vede treaba că este grăbit. Nu, n'are să plece de aici așa, cu una, cu două.

— ...Sau nu. Am avut ce spune, dar totdeauna am fost un inapț în fața cuvântului...

Plimb mâna prin aer demonstrativ. Doctorul o urmărește ca pe o muscă supărătoare și e fericit atunci când o las pe speteaza scaunului.

— ...Acum însă, lucrurile s'au schimbat. Fapta mea, de care nici nu-mi dau seama, m'a făcut „cineva“. E drept, sunt un „cineva“ în sensul negativ al cuvântului, dar asta nu are prea mare importanță...

Doctorul a căzut într'o tristă — pentru el — desorientare. Se frământă pe scaun, se mai uită odată la cias, își potrivește pantalonii ca să nu facă ciașcă. Dar a amuțit.

— ...Și deși pot fi un personaj acum — nu numai o banală persoană cu nume, pronume, neamuri și ticuri — hoitul din mine nu mă face doi bani...

Mă uit fix spre el. Vreau să savurez efectul ultimelor vorbe. Nu desprind nimic. Ba, dacă nu este doar o părere, doctorul a luat un aer de mare psihatru în fața unui fenomen rarism. Vrea să-și ia rolul în serios.

— ...Nu mai face doi bani, pentru simplul motiv că l-am pus pe veci la index...

Doctorul n'a mai putut să rabde :

— Dar nu 'nțeleg...

— Ssst... Ai să înțelegi...

L-am retezat nedumerirea cu un deget mare și noduros pus cruce peste buze :

— ...Am pus multă bază, scumpe doctor, pe diagnoza ce ar fi trebuit să-mi stabilești...

Scandez cuvintele pentru că-mi pare că doctorul a început să... priceapă.

— De aceea m'au decepționat rezultatele ce mi-ai adus.

— Curios... Pe oricare altul l-ar fi bucurat...

Sunt sigur că a gândit : dar tu nu poți fi „un oricare altul“...

Acest gând mă îndârjește :

— ...La început când am văzut bilețelul galben cu reacția wassermann și cu „negativul“ acela dezolant, am mai avut o undă de nădejde : mi-aminteam de mulți pacienți ai clinicei tale, cu sângele pur, ca de îngeri. Și toțuș, nebuni. Dar când am cercetat și celalalt rezultat, al analizei sucului cefalorahidian, de astădată pe o hârtie roșie ; și am văzut că și pe fațeta asta a științei tale, mă arăt tot atât de negativ, adică de pur, mi-a venit întâiu să rag ca o vită înjunghiată, apoi să râd isteric, apoi să plâng neputincios și sincer.

Doctorul — era să zică pacientul, pentrucă-mi pare că l-am pus într'o astfel de postură, ar vrea să zică ceva, dar bănuiește desigur că n'am să-l las să se lămurească. Tace resemnat:

— ...Pentru mine diagnoza ta era să fie nu justificarea, ci completarea în tragic a isprăvii mele.

— Dar, dragul meu, încă nu ți-am pus propriu zis, o diagnoză...

— Nici n'ai să-mi pui în mod practic, pentrucă te-ai grăbit să o teoterizezi.

S'a sculat agitat, probabil a uitat că sunt un nebun:

— Imi pare rău... Cum poți crede...

Și-a revenit repede. Prea repede, încât l-am observat. Doctorul este un prost psiholog, devreme, ce își schimbă așa de fălș atitudinile:

— Dar fii liniștit doctore. M'am hotărit pentru veșnica abstenență.

Face ochii mari:

— Nu 'nțelegi? Veșnica abstenență... cel mai infailibil mijloc de eliberare dintr'un nimicitor coșmar... Un fel de veșnica pomenire...

Ochii doctorului sunt ca două cepe roșii. Ce caraghios aspect!

— ...A trebuit această hotărâre. S'a impus înțelegerii mele, care dela voi oamenii de știință, nu mai putea să aștepte nimic.

— Dar fii serios... Toate vin la rândul lor. Tu ești prea grăbit...

— Dece doctore? Tu nu vezi contrazicerile? Am devieri dela normal extrem de vizibile, dar sunt... normal.

— Ei da. Se poate să fii bolnav, dar totuși să nu fii...

Doctorul a zâmbit și a aruncat această nesigură apostrofă, poate ca să mă mai potolească. M'au cam desorientat cuvintele lui, dar continui tot atât de îndârjit:

— Atât v'am cerut: o diagnoză. Ție și tuturor celor ce m'au cercetat. Și nu mi-ați dat, dupăce totuși m'ați experimentat ca pe un cobai.

Doctorul se resemnează să suporte ditirambele mele nesfârșite. Da ditirambele mele. Simt cât de răsuflat vorbesc. Dar dacă n'aș vorbi astfel, aș face explozie de furie și neputință.

Chipul Inei mi-a picat brusc peste retine, ca o dulce pierzanie:

— Ieri, doctore; numai ieri când icoana femeii aceleia mi-a incendiat mintea și nervii, am aflat eu ceace nu mi-ați putut da voi.

Chipul Inei este de foc și-mi arde sângele...

— Diagnoza doctore, diagnoza. Exces de virilitate. Te rog notează: exces de virilitate. Dece te sperii? Sunt congestionat? Strâng pumnii? Boala doctore... boala... Nu notezi? Te rog: exces de virilitate...

Cum doctorul se codea să facă ceace-l rugam, m'am sculat amenințător. A început să se caute grăbit în buzunare...

— Așa... mersi... Dealtfel are să-ți folosească în cercetările tale științifice. Cam nesavantă diagnoză, dar justă. Boala asta m'a dus doar spre groaznicele evenimente cari m'au legat, împotriva vrerii mele și peste diplomele tale de mare psihatru, de cele mai neghioabe isprăvi. Dar tot ea m'a convins de un mare adevăr: un om dintr'o bucată cu umeri de munte și brațe de copac, o gânganie uriașă ca mine, are și el o sensibilitate, are chiar un suflet.

Iată ce desconsiderați voi în cercetările voastre savante: sufletul. Mai ales la cei făcuți părelnic pentru a trăi numai viața lutului.

Doctorul îmi pare că s'a plictisit deabinelea de prelegerea mea și este tericit că nu i-am făcut vreun rău până acum. Are o poză de imbecil care mă agasează :

— Doctore...

La ce s'o fi gândind când are o asemenea poză ?

— Doctore...

— Ei ?

— Așa-i că aspectul exterior al unui uriaș ca mine fascinează ochiul? Dar ochiul este de esență fiziologică: minte sufletul cu înverșunare și-i dă senzații neadevărate.

Apatia doctorului este exasperantă; mă înfurie. Strig:

— Poți să pleci acum. Să meditezi asupra celor ce ți-am spus. Și să mai poțtești și altădată.

L-am concediat scurt.

Doctorul s'a sculat ca într'o comedie reușită, s'a învârtit prin casă năuc și tot năuc s'a pomenit afară. M'am uitat după el. În stradă s'a oprit o vreme și-a tamponat fruntea cu batista și a pornit la întâmplare, ca un om beat.

*

Fiecare din noi își rezervă cât mai convenabil problema vieții. Mai cu seamă că problema asta diferă dela om la om.

Intr'o zi mă uitam în oglindă și-mi compăttimeam ceafa de taur și brațele de atlet. Îmi venia să sparg oglinda: În general detest forța fizică. De câte ori mă uit în oglindă, ura împotriva mea, a vieții mele, crește ca un râu umflat de puhoai. Pentru că acolo mă repet așa cum par a fi: gol; așa cum sunt: mare.

Între biomu ce mă aflu în oglindă și problema vieții mele, aflu aderențe mai ales că atitudinea prietenului Inei — adică rivalului meu — a devenit pentru mine, obsesie. Prietenul Inei este doctorand la filozofie. Nu și-a greșit cariera. Mai ales că este și foarte delicat. Are trup de fată și ochii puțin oblici, încadrați de sprâncene prea subțiri și prea eliptice. Mâinile lui raportate la palmele mele cuprinzătoare, sunt chiar mai fine decât ale unei femei. Își taie unghiile ascuțit — ca femeile — și le dă o culoare puțin galbenă: de câte ori le privesc, îmi vine în nas un miros obositor, a.nestecat, de tămâie și mucegaiu. Acest tânăr cu aer veșnic obosit, cu blazare în glas, dar cu destulă libertate în gesturi atunci când vorbește despre Ina, mă exasperează. Mă exasperează dealtfel și deosebirea dintre mersul lui dansat și tropăitul meu aspru de urs trăit bine. Mai ales că pe el pare să-l bucure această deosebire. Și exasperarea mea devine greu de stăpănit, atunci când în discuțiunile dintre noi, în toate discuțiunile, păstrează o rezervă în glas care mă umilește grozav.

Dar curios, mă umilește nu atât rezerva aceasta, cât justificarea ei prin ideia că eu pot avea mai multă trecere erotică la Ina. Și — la drept vorbind — nu-i lipsită de sens această justificare: femeia caută în primul rând viața cât mai intensă, senzația fizică.

Acest lucru eu i-l pot oferi cu prisosință Inei. Pe când prietenul, nici vizual și bănuiesc nici carnal, nu-i poate inspira nici un fel de elanică trăire.

Ina este o femeie curioasă. Nu are preferințe. Vrea în măsuri egale și trup și suflet. A apreciat că eu nu am suflet, că prietenul ei este lipsit de bărbăție, e prea feminin :

— Eu vreau deopotrivă senzații și sentimente tari, mi-a mărturisit odată.

De când am aflat această naturală și totuș destul de rară dorință, m'am convins că întradevăr are nevoie și de mine și de prietenul filozof.

Totuș ar fi ca marele gelos să nu fiu eu. În definitiv Ina poate să facă oricât de mult sentimentalism sterp cu prietenul ei, cât de mult platonism. Dece dar mă nemulțumește acest lucru, atâta vreme cât eu îi sunt stăpân fizicește ?

Dar pedeeasupra tuturor întrebărilor, în locul geloziei prietenului Inei, se află gelozia mea illogică, de pur sentiment.

Se poate ca acest resentiment, pe care-l simt crescând în mine ca o plantă otrăvitoare, să nu fie chiar gelozie. Se poate să fie și umilința intelectuală la care sunt supus de atitudinile calculate ale prietenului Inei.

Prietenul este un om într'adevăr cult, priceput deopotrivă în literatură, în arte, în știință. Poate fi un admirabil factotum cultural, un fel de buletin informativ. Chiar o enciclopedie. Dar eu ? Și eu sunt suficient de pregătit pentru viața, dar nu am o prestanță intelectuală, fizicul meu nu mă lasă să arborez o asemenea prestanță. Apoi Ina mi-a spus că oamenii nu cred în cunoștințele intelectuale ale celor mușchiuloși :

— Tu, Miky, ești făcut pentru altceva. Sentimentele nu sunt pentru oameni de talia ta. Sunt pentru visători, pentru neputincioși. Chiar dacă ai încerca să gândești, nu știu la ce ți-ar folosi.

M'au lăsat perplex vorbele acestea. Dar nu cred în temeinicia lor. Trebuie să le dovedesc acest lucru. Și nu văd cum. Mai ales că mi-e groază de o deslănțuire necugetată a mușchilor.

*

Intr'o zi nu voiam să mă duc la Ina. Imi antrenam voința. Totuș nu mi-am dat seama cum de am ajuns în fața casei ei. Am mai avut tăria să stau la îndoială dacă trebuie să intru, sau nu. Numai o clipă, căci în clipa următoare mi-am adus aminte de o dorință a ei :

— Miky, ai devenit un fel de morfină pentru mine.

Atunci, m'a privit cu ochii micșorați de patimă și cu aere de stăpână.

Acum, aș vrea să-i arăt că pot trăi independent de ea, dar hipnoza ochilor micșorați persistă.

Stau încă la îndoială. Dincolo de ușa aceasta s'ar putea să aflu pe Ina făcând obișnuitul platonism cu prietenul ei. „În așteptarea mea desigur“, gândesc nu fără orgoliu.

Mă întorc hotărît să plec. Peisagiul nu m'ar fi încântat. Sunt bucuros. În stradă, aerul nou al serii mă înviorează și-mi limpe-

zește gândurile. Mă felicit pentru tăria de care am dat dovadă.

În camera Inei este lumină. Nu am dat importanță acestui lucru: seara, luminile se aprind. Dau se plec. Prin fereastra deschisă, au pornit, ca o mie de săgeți, cascade de râs. Râsul ei. Umple cu el toată strada, tot cerul.

Cât de repede m'am întors spre ușa Inei!

Am apăsător pe clanță. Am intrat.

Pisica din lăna se juca lasciv și... intelectual, cu prietenul ei care avea, pe semne, rol de șoricel.

Mi-a părut rău, sincer mi-a părut rău, că nu i-am aflat într'un duo mai realist, mai carnal. Ar fi fost cel mai sfidător argument cu care mi-aș fi putut servi rivalul. Așa... tot ochii eliptici și tot gesturi distante. Aproape m'a întristat această constantă atitudine.

Am început să-mi taxez intelectualul rival drept imbecil.

*

În ziua aceea era Duminecă. Pentru că eram liber și lumina toamnei devenea nostalgică, mi-am împodobit podeaua sufletului cu un solid covor de melancolie.

Să fi fost ora zece.

Până la prânz nu aveam ce face. Și nici de atunci încolo, dacă nu s'ar fi ivit vreo neașteptată combinație. Mă îndreptam spre Cismigiu. Cismigiul, în ziua aceea toamnălică, era ca un bogătaş jefuit pe nesimțite de prieten. Mă întrista deabinelea aspectul de cimitir părăsit al parcului. Ochii îmi obosiseră plimbați pe atâta rugină elegiacă. Mă grăbiam să ies din parc, să fug de el ca de un contagios. Nici n'am știut când am ajuns pe bulevard lângă liceul Lazăr. Stam în drum desorientat, în ochi cu agonia parcului. Până la o vreme, furnicarul de vehicule și de oameni trecuse neobservat pe lângă mine, ca un vânt, ca o amintire. Acum însă, clacsoanele nervoase ale mașinilor și clopotele tramvaielor cu clinchete precipitate, mărturiseau trezirea.

Voiam să traversez strada, când o mână m'a bătut moale pe umăr. Din prima clipă am avut o senzație de frig care și-a găsit imediat justificarea.

Din spate, ca dintr'un mușuroiu de cârliț, prietenul Inei surâdea din och. Senin? S'au ironic? Era greu de ghicit, mai ales că părea oarecum agitat. M'a supărat surâsul ochilor, dar m'a înviorat agitația, pe care o bănuiam de natură sentimentală.

— Ce planuri ai?

— Nici unul...

Am răspuns sincer. Apoi grijuliu, ca să nu mă creadă fără rost, am încercat o rectificare:

— Adică, aveam de gând să trec pela sala Mozart. Este o expoziție interesantă de artă veche. Vrei să mergi?

Expoziție de artă era la Mozart, dar până în clipa aceea nici nu mă gândisem s'o vizitez.

Pe prietenul Inei nu l-a impresionat deloc tendința mea intelectuală. Mi-a replicat scurt:

— Hai...

Am pornit pe bulevard. Stradă era înșesată. Larma tineretului de Duminecă inunda ca un puhoiu gălăgia lungul și latul trotoarelor pline de cinematografe și reclame cu neon. A trebuit mult timp să tăcem. Mergeam ca doi streini, ca doi dușmani hărăziți de destin spre aceeași mirifică biruință. Poate gălăgia străzii ne era complice. Nici eu, nici prietenul Inei cred, nu aveam chef de vorbă. Tăcerea asta îmi părea logică, de aceea m'a surprins întrebarea bruscă a prietenului:

— Ai fost pe la Ina?

— Nu, dar aveam de gând.

— Mhî...

Apoi a căzut pe gânduri. Iar tăcere în marea de sgomot a străzii.

Călcam în cadență. Aveam paltoanele strânse pe trupuri și mâinile vârte adânc în buzunare. Noi, sau tristețea anotimpului mergea pe stradă?

Mă uitam cu coada ochiului spre prietenul Inei. Trebuia să-mi plec puțin privirea, ca să ajung cu ea trupul lui puținel. Mergea impasibil, mecanic, ca o jucărie automată, sau ca o femeie de stradă cu client.

Câteodată surprindeam priviri de trecători svârlite neașteptat și mirat spre noi: îi isbia contrastul dintre trupul meu de bronctozaur și acela al prietenului Inei. Dela o vreme, constatările acestea repetate tot mai des, m'au contrariat deabinelea.

La un colț de stradă un grup gălăgios și mixt s'a oprit din vorbărie și câteva perechi de ochi ne-au urmărit cu tupeu. Am tras cu coada ochiului spre prietenul Inei. Părea încântat. Lucru care inebunea:

— Ce s'o fi uitând ăia după noi ca boii?

— Care?

Masca observația cu îndrăzneală:

— Cum care? ăia. Grupul din colțul străzii...

— Cine știe! Dar au dreptul la acest inofensiv lucru...

Nu știu de ce, dar vorbele acestea simple, spuse cu un accent scandat caracteristic prietenului Inei, aproape m'au durut. Ca o lovitură de măciucă. Sau ca o despărțire inevitabilă. Am cuprins într'un bloc de nemulțumire toată aspra mea situație. Imi dau perfect de bine seama că din acea clipă, ura mea împotriva acestui uzurpator de suflet, a prins consistență, s'a definit în închipuirea măcinată de refulul atâtor penibile situații, s'a realizat. Până atunci fusese numai gelos pe calitățile platonistice ale rivalului meu. Atunci gelozia s'a topit în ură ca un bloc de gheață aruncat într'un furnal clocotind. „Ochii oamenilor“, ochii anonimi cari s'au agățat de hainele mele, de chipul meu, ca niște sigilii de foc, luceferii aceia întunecați și necunascuți, mi-au derutat și puțină cumpănire de care mă mai simțeam capabil. Trebuia să scap neapărat de amprentele lor arzătoare, să scap cu orice chip. Altfel îmi întrezăream năruită toată ființa și cu ea, „idealul“, pe care lumea, inclusiv ochii Inei — doi, din oceanul de ochi cari se țineau după mine ca după o

minune — a crezut că nu-l am, că un om ca mine nu-l poate avea.

M'am despărțit grăbit de prietenul Inei. Mi-a spus că dacă nu mai merg la Mozart, se duce la o conferință. Avea acelaș obișnuit aer de superioritate intelectuală.

Ca un posedat, m'am îndreptat spre locuința Inei. Aveam obiceiul să mă anunț. Deastă dată am uitat acest amănunt protocolar și am dat busna în camera ei. Nici măcar nu am bătut la ușe. Ina sta întinsă într'un fotoliu și cerceta o revistă. Era îmbrăcată comod. I-am bănuit formele lipite de florile capotului prins ștângărește pe o coapsă, dar acest lucru nu m'a preocupat de data aceasta. Ar fi trebuit să reflectez asupra tăriei mele, dar nu am avut vreme.

Ina și-a ridicat pleoapele mirate asupra chipului meu grăbit. Nu s'a speriat. A aruncat revista și m'a chemat simplu lângă ea. M'am oprit dârș, prea decent, înaintea ei și am aruncat un „nu” aspru. Am luat însă un scaun și m'am așezat inchizitorial la doi pași de trupul cald. A surprins-o atitudinea asta a mea de neobișnuită independență!

— Ina, îți cer un lucru mare...

Nu era pregătită să asculte confesii. Mai ales dela mine. M'am convins de acest lucru, când a surâs imbiator și m'a chemat lângă ea. Surâsul îmi părea lasciv, chemarea, obrasnică. Mă chema ca pe un dulău credincios. De câte ori nu a făcut aceeaș poză care acum nu mă mai înfiora!

Dulăul nu s'a supus de data aceasta.

— Ina, te rog ascultă-mă...

Pantera șerpuitoare din fotoliu a întins spre mine o mână albă ca o minciună de copil și a arcurit o privire într'adevăr pătimașe:

— Ina, sunt om...

Abia a șoptit:

— Da, ești om Miky...

— Ina, oamenii au suflet...

Oarecum mirată de această neașteptată exclamație venită dela mine, mi-a pus degetele de sîdef pe gură:

— Nu vorbi de suflet acum...

A continuat să-și micșoreze ochii chemători, pasionați.

— Dece Ina, să nu vorbesc de suflet? Da: încep să înțeleg. Eu nu am suflet... Prietenul tău are, Ina... Dece această convingere? Tu nu ești, dar vrei să fi pătimașe Ina... Și de aceea ai nevoie de trupul meu, de sufletul prietenului tău. Dar sufletul meu? Dar trupul lui? Cine să le mângâie? Cine să le creadă? Cine să le cerceteze, Ina? In cartea sufletului meu cine să citească? In casa trupului lui cine să sălășluiască?

Ina nu asculta. Poate visa. Poate nu făcea nimic. Eram sigur că vorbiam în van.

Am rămas cu pumnii strânși ca două semne de întrebare răsturnate de Ina cu o lovitură de picior. In clipele acelea îmi era milă și de mine și de prietenul Inei. Aș fi rămas așa, dobitoc resemnat, dulău credincios, decă nu m'ar fi ars încă „ochii oamenilor”, sigiliile acelea de foc. Trebuia o eșire din acest amarnic impas.

Un gând mi s'a lipit de creier, ca un punct de foc :
— Ina, dacă n'ar fi unul din noi, ai fi mulțumită cu cecece
ți-ar da celălalt?

— Poate...

A răspuns zâmbind, ca unei copilării.

— Nu „poate“ Ina. Vreau să știu sigur...

— Vrei să dispară ?

— Sau să fac să dispară... Depinde...

— De ce depinde ?

— De multe. Mai întâiu de o certitudine din partea ta.

Ina a rămas un timp pe gânduri. Cred că în acest timp, gândind, s'a convins că gluma s'a învechit. Mi-a răspuns totuș ocolind fermitatea:

— Greu de precizat, Miky...

Această fereală a ei m'a înmuiat. Mai mult : m'a scârbit. Prin urmare Ina era lașe. O știam numai avidă de orice aspect el vieții. Această retransare a ei îmi dădea o senzație nervoasă, de ghiață. M'am pipăit pe frunte cutremurat. Da; fruntea îmi era rece :

— Dă-mi puțin mâna, Ina...

A întins moale sideful mâinii, puțin speriată. Și mâna Inei era rece. Am înțins o statueta pe noptieră. Statueta încă era rece :

— Ina, toate sunt reci aici. Și eu. Și tu. Și toată casa asta.

— Poate...

— Nu „poate“, Ina. Sigur. Nu ți-e frig ?

— Nu Miky. Sunt reci gândurile tale de acum...

Gândurile mele...

M'am ambiționat să-i arăt că judec sănătos. Totuș, mașinal, am pipăit revolverul.

Cu Ina este imposibilă orice lămurire...

— — — — —
Potrivirile destinului sunt iremediabile.

În clipa aceea s'a deschis larg ușa. Dar din clipa aceea, nu mai știu nimic clar, scumpe doctore. Cum s'a deschis ușa ? Cum a intrat prietenul Inei ? Cum, scoțând arma, am schimbat direcția glonțului ? Cum am tras cu atâta precizie încât prietenul a căzut după prima bubuitură ? Cum am fost sigur că l-am ucis, pentrucă imediat am aruncat arma ? Nu știu. Nu pot ști.

Am așteptat cu înfrigurare ca analizele tale să lămurească fenomenul psiho-patologic care m'a dus la trăgaciul armei. A fost doar o așteptare. Și va mai fi...

Acum mai mă preocupă un singur gând : dacă ți-a fost pe plac autodiagnoza mea, excesul acela de virilitate. Eu sunt sigur că aci este cheia boalei mele. Vezi deci că recunosc : sunt nebun chiar în hotărîrea mea de a muri cu orice preț. Afirmația asta nu știu dacă este valabilă și pentru lumea cealaltă.

N. LADMISS-ANDREESCU

ȚII MINTE

Ții minte ziua ce 'nfrăți zenitul
cu dorul nostru-adânc ca un nadir, —
și vara vastă peste infinitul
nespus al valurilor de safir...?

Coasta de vis își desvelea argintul
mijind nămiezi prin cerul dobrogean,
părea poem al fărmlui alintul
cu minarete 'n alb și în mărgean...

Doar chipul tău se profila camee
pe 'ntinderile toate, cristalin,
vrăjit din spume și din curcubeu —
minune a mileniului elin.

TRAIAN CHELARIU

RECULEGERE

CHARLES BAUDELAIRE

O! taci, Durerea mea cu glas neliniștit.
Căci Seara, — ce-o doreai, — acum e lângă noi;
Și tot orașul e de păclă 'mbrobodit:
La unii tihnă dă, iar altora nevoi.

Când muritorii toți, — ca un convoi prostit —
Sub bice sunt ținuți, de Poftă, în noroi,
(Și-i mustră orișicând călăul ne 'mblânzit)
Durere, mâna dă-mi; hai să plecăm, noi doi.

Vezi cum ai noștri Ani, acei ce-au decedat,
Privesc la noi din cer, în straiul lor uzat;
Cu 'n zâmbet, din ocean Regretul iese 'n sus;

Iar Soarele, murind, se culcă maiestos,
Și ca un giulgiu lung, întins dinspre Apus,
Ascultă, draga mea, cum Noaptea vine jos!

Trad. de D. I. SÂRBU

DRUMURI

Ce trist ne f~~u~~se Dana, drumul greu
Și ce hățișuri ne-au lăsat pe fețe
Atâtea urme de poteci ascunse
Și-atâtea 'ntoarceri înspre tinerețe!

Ce triste-au fost atâtea începuturi
Atâtea nopți și ce lungi așteptări
De am putut să ducem munții în palme
Și să purtăm pe umeri depărtări!

Colind în gând pământu-atâtor vremuri
Cu ochii umezi inecați de vânturi;
Și nu știu cine te-a legat de mine,
De tragi în ham acelorași avânturi.

O, dacă drumurile noastre albe
Nu s'ar fi 'ncrucșat ca două săbii
Ce zână ai fi fost acuma
Și câte gânduri ți-ar fi fost corăbii!

Ce principesă-ai fi rămas în munții noștri!
Ce voievozi cu mâinile de ploier
Ți-ar fi făcut palate de cristale,
De nu te-ai fi făcut ca mine tot strigoi!

Ce triste fură drumurile Dana
Și câte-a trebuit să întâlnim,
Câți munți a trebuit să luăm în spate
Ca să putem și noi să 'mbătrânim!...

M A M A

A rămas tot așa, tot tristă,
A plâns până i-au căzut ochii în batistă,
S'a împiedecat prin curte de amintirile noastre și tristeți
Și și-a măturat singură anii lungii ei bătrâneți

Parcă așa a fost de când ne-am născut...
A rămas singură trecutului nostru scut,
I-au înegrit pe degete inelele și anii,
Parcă i-au sfâșiat așteptările și vultanii.

Din părul ei toate crivățele stau să bată.
Nu i se mai topește zăpada niciodată.
I s'au făcut obraji ca toamna viile
Și-i umblă prin trecut toate amintirile și stihile.

Când suntem duși cine știe pe unde,
Inima ei ne scoate de prin toate colțurile depe unde ne ascunde.
Când ne 'ntoarcem de prin depărtări, tus trei,
Toate doinele și fetele din sat sunt nurorile ei;
Iar când e singură și iarna își scutură liniștită cerceii,
Ea aude săniilor cu care umblăm prin lume, tocmai de peste
[Olt, clopoței...]

VIRGIL CARIANOPOL

SPRE ȚARA FĂRĂ CETĂȚUE

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Toaca de vecernii din noi asvârle sulii după sulii...
E vremea rugăciunii... și amurgul ne adună de pe uliți
Cu învălărarile mari de foc să ne sue
Spre țara unde n'a fost nici o cetățue.

Veniți să strângem în ochii gândului zările...
Și viselor noastre poeți să le 'nchinăm cuminecărilor
Și ne vom pierde acolo nălucirea somnului
Ca pe vremile când eram îngerii Domnului.

Icoanele durerii noastre fără spovedanii,
Se vor aprinde luminițe 'n sfeșnice de cranii...
Până departe, mult departe sus, o salbă
De licurici ce îi va strânge-o mână albă...

Bănuți de-argint: slova jertfelor multe,
Din ciaslovul copilăriei s'o asculte...
In visul ce îmi va stărui mereu pe geană
Cu troițele tale fără năsdărăvană.

SILVIU LAZAR

INSOMNIE

Culcuşul mi-e gol şi rece şi trist :
Eu stau cu noaptea târzie la pândă —
Sutaş frânt de veghe la crucea lui Christ —
Şi paza mi-e nesfârşită osândă,
Treptat mă înfrăţesc cu liliicii, cu stafiile, cu furii,
Cu toate spaimele pădurii
Şi-ale burgului răpus pe nesimţite,
Îmi strâng la sân tainele amorţite
Şi mă scufund — o fulgerare 'n vid. —
Ca orice strop de licărire să-l închid,
De mă prefac şi eu în noapte,
Mă 'ntind apoi nesăţios, cu aripi grele,
Peste toate potecile pribegiilor mele
Şi rătăcesc molcom, fărămişat
În mii de svonuri, de ameninţări, de şoapte stinse
Şi scotocesc ne 'nduplecat
Adâncurile negre şi piscurile ninse.
Peste tot îmi seamăn pustiul, tristeţile,
Renăscute 'n toate dimineţile ;
Din goluri înfloresc o 'ntunecată durere,
La răscruci ridic spânzurători pentru himere,
Pe ţărmuri de măriucid pescăruşi de avânturi,
În munţi ciutele mele de speranţe le prăvălesc în adâncuri,
Tintuesc aşteptările la porţi,
Şterg şuşuind epitafurile celor morţi,
Nimicesc iubirile proaspete, vagi,
Presar şgură peste amintirea celor dragi,
Întunec şi îngheţ cu lăcomie presar
Până la împărăţia de cleştar,
Şi dârz târăsc cu mine a nopţiii trenă trufaşă,
Învăluind planeta cu umbre uriaşe.

— — — — —
Noaptea strigoaică păleşte spre soare răsare :
Sfâşiat m'am prăbuşit într'a somnului încleştare.

C. ANGELESCU

Nu vom procedă polițienește, și nici nu vom face uz de codul penal. Nu pentru că infractorii, șarlatanii și pornografiile nu o merită. Dar pentru că, o problemă de morală și de cinste în literatură se judecă numai cu argumente critice, inspirate de legile eterne ale frumosului.

Ne aflăm în domeniul artei, și căutăm esențele estetice ale operii de artă pornind dela bunul simț, dela criteriile consacrate, dela experiența timpului și mai cu seamă dela biologie, ținând totodată seama de opera, dar și de viața, timpul și mediul scriitorului. Dacă această perspectivă se numește estetică, sau ne reamintește studiile lui H. Taine, nu avem nimic împotriva.

Dacă avem în vedere aria de dezvoltare spirituală a românismului, și ne apucăm cu gândul că opera de artă este expresia geniului etnic, și ne subordonăm unui destin istoric, nu tragem de aici concluzii arbitrare, ci ne apropiem de o înțelegere adecvată caracterului de autenticitate a culturii românești.

Cât de ridicoli sunt acei fărnici laudăroși care cred că toată literatura românească începe cu dâșii, și nu-și găsesc altă mângâere decât în propria lor fatuitate. Gândul și fapta unei epoci se revoluționează printr'o mare putere de creație, printr'un salt eroic într'o disciplină constructivă care să pue în circulație valori sufletești. Accentul cade pe materialul uman, pe viața dinlăuntru a omului, pe caracter și pe viață.

Fără dominantă personalitate a lui Mihalache Kogălniceanu și Nicolae Balcescu, n'ar fi existat o generație culturală pașoptistă: fără autoritatea academică a lui Titu Maiorescu și fără geniul literar al lui Mihai Eminescu și Ion Creangă nici nu poate fi înțeles junimismul; fără duhul inspirator al eminescianismului, fără inițiativa lui Gh. Coșbuc și Alexandru Vlahuță, dar mai cu seamă fără puternica animație ideologică a d-lui Prof. N. Iorga, sămănătorismul nu și-ar fi prelungit puterea de creație până în vremea noastră.

Iată trei momente culturale dar și artistice dominante, izvorâte din necesitățile de viață ale sufletului românesc, fără determinanți psihologici străini. Invazia străinismului, a metecilor și a democrației ne-a adus ideea sincronizării, a imitației servile, a anarhiei genurilor. Se merge până acolo încât se afirmă că nu există o tradiție a culturii românești, că nu avem în trecut un clasicism literar, criterii și disciplină a valorilor. „Clasicismul“ literaturii românești începe cu poezia, legendele și literatura poporului în genere. „Mio-

rița", „Toma Alimoș“, „Mihu Copilul“, „Povestea Maicii Domnului“, doinele, baladele și elegiile, atâtea producții ale fanteziei poporane, reprezintă prima închegare a clasicismului românesc. Evident, literatura cultă a evoluat, tehnica s'a perfecționat, imaginația atot cuprinzătoare a creat adevărate bijuterii verbale, expresia s'a șlefuit, subtilități de senzație și de gând care nu erau în poezia populară au îmbogățit și mai mult orizontul intelectual al poeziei culte. Dar literatura poporană deschide perspectiva de înțelegere a sufletului românesc, adică a cunoașterii organice, așa putea spune biologice. Acesta este un punct de plecare care coincide cu marile cercetări folklorice ale lui Al. Russo și Vasile Alexandri.

Momentul folkloric și național a fost depășit. Poezia poporană a intrat ca element artistic, intelectual și filosofic în structura poeziei culte. Iubitor pasionat al literaturii poporane, Mihai Eminescu este unul dintre aceia care a valorificat sensurile adânci ale concepției mioritice. Deoarece geniul anonim al rasei se oglindește în poezia poporană, M. Eminescu îi este apropiat atât prin formula de artă, cași prin înțelegere, viziune de ansamblu și intuiție a destinului românesc. Am putea spune că poezia poporană are daruri fatidice. Se găsec în ea liniile de evoluție ale ursitei.

Dacă cercetăm poezia noastră contemporană ne dăm seama că influența folklorică abundă. Legenda, imagina, tehnica versului uneori, sunt elemente de împrumut, de sugestie, care contribuie la limpezirea și echilibrarea compozițiunii. Faptul că materialul folkloric se află mai cu seamă în poezia clasică a lui Ion Pillat, V. Voiculescu, Radu Gyr și Nichifor Crainic, — dovedește eficiența poeziei poporane tocmai în literatura care cere mai multă armonie, seninătate și disciplină, adică în clasicism.

Poezia poporană pătrunde în literatura cultă prin valoarea ei estetică și intelectuală, după cum, prin elementele ei filosofice contribuie la închegarea sistemului de gândire al lui Lucian Blaga.

„Consacrarea clasicismului“ românesc în literatură se face cu Mihail Eminescu. Echilibrul sistemului său de gândire, realismul concepției sociale și politice, luciditatea expresiei artistice, seninăta-tea lăuntrică, perfecțiunea formei fac din M. Eminescu un mare clasic. Opera lui nu poate fi privită dispart, — făcând disocieri arbitrare între ziarist și poet, între prozator și filosof. Personalitatea lui Mihai Eminescu este unitară, sintetică, echilibrată. Producția geniului său se complineste într'un tot perfect armonizat.

Dar Mihai Eminescu, mai este clasic și prin altceva : a îmbogățit limba literară, putem spune că a creat-o, prin precizarea înțelesului, prin adecvarea expresiei, și paralel cu aceasta introducând cuvinte noi, adunate din colbul cronicilor, șlefuiu-le pe cele aflate în circulație, eliminând neologismele, barbarismele vulgaritatea.

Iată cele două momente esențiale ale clasicismului românesc : poezia poporană și Mihai Eminescu. Iată de unde începe marea disciplină a culturii noastre. Ambele întrunesc elementele caracteristice ale clasicismului, — ambele exprimă o formulă perfectă de artă și oglesc sufletul românesc. Cine neagă clasicismul româ-

nesc rupe legătura cu tradiția literaturii poporane și se vede izolat pe marginea unor judecăți ușurate, pe cât de neîntemeiate, pe atât de periculoase.

Începând dela Ion Neculce, până la Dinicu Golescu, Mihai Eminescu, Al. Odobescu, și mai încoace chiar, cu Mihai Sadoveanu, Gh. Murnu, Cezar Petrescu, etc., limba românească a devenit clasică prin excelență, tiparele definitive ale vorbelor sunt astfel măestrite încât, numai un adevărat geniu, și numai pe marea linie de creație a clasicismului s'ar mai putea schimba ceva.

Iată, tocmai la răspântia de drumuri a acestei desbateri apar cele două cărți ale d-lui N. I. Herescu: „Lirica latină” și „Pentru clasicism”, care sunt, fără nici o exagerare, înțelepte mărturisiri ale concepției clasice în cultură, relevând un spirit superior de artă și o înțelegere adâncă a realităților românești. Mulți le-au citit. Dar acei care nu le cunosc, trebuie să le citească și să mediteze asupra lor.

Limba românească, dar și talentul liric al d-lui N. I. Herescu are nemărginite posibilități de redare a sensului original. Dacă nu am fi avut o limbă clasică, perfectă, de adecvare universală, d-l N. I. Herescu ar fi recomandat numai literatura latină. Dar încrederea în traduceri, care ar putea să suplinească textul latin, ridică sau mai bine zis, confirmă valoarea clasică a limbei românești.

Ce vor zice scepticii, patronați de mimetismul saloanelor, — aflând că traducerea românească a d-lui Gh. Murnu, reprezentând operele lui Homer, cași traducerea d-lui Alexandru Marcu, a „Divinei Comedii”, arată puțința unei adecvări la cele mai subtile nuanțe, — a unei tălmăciri care să exprime înțelesul original fără nevoia adnotațiilor și a comentariului. Numai o limbă clasică poate năzui la o formulă de artă atât de perfecționată.

*

Anarhia și imoralitatea, vulgaritatea expresiei și dezordinea verbală și gramaticală, pătrund în literatura românească odată cu influența curenților similare din apus. Numai atunci când este vorba de străinism și de alterarea substanței etnice poate fi vorba de sincronism; numai atunci când politica mediocrității de cenaclu începe să se afirme în critica literată poate fi vorba de o influență a curenților anarhice din apus.

Fenomenul de anarhie, imoralitate și șarlatanie critică, nu are nimic comun cu specificul etnic. Se vor găsi multe expresii vulgare în „Arhondologia Moldovei” a Paharnicului Constantin Sion, — unele frivolități în opera lui Ioan Creangă, chiar Barbu Delavrancea are scene de un puternic naturalism. Poate că nuvela „Iancu Moroii” are câteva pasagii sugestive, dar nici decum descrierea hădă a faptului tănuuit de pudoare, dar nici decum stăruitoarea revenire, ca un leit motiv, asupra scatologiei.

O mare greșală s'a înfăptuit însă cu punerea la indexul ministerial și didactic a lui Gib. I. Mihăescu. Literatura lui Gib. I. Mihăescu nu are alt neajuns decât acela de a nu fi fost scris într'o limbă de circulațiune universală. Epica noastră post-belică, se îmbogățește prin condeiul lui Gib. I. Mihăescu în adâncime și analiză

psihologică, în prezentarea unor psihopatii morale, care nu puteau fi redată decât de condeiul unui fin analist. Dacă porzim dela „Bratul Andromedei“, obiecțiunile moralistice sunt minime, dacă ne oprim la „Rusoaica“ ele sunt discutabile. De o sensualitate caldă și pătrunzătoare, care contrastează totuși cu firea pudică și timidă a lui Gib. I. Mihăescu, se va putea vorbi oricând. Prin aceasta romancierul se arată a fi înzestrat cu acele însușiri de prezentare gradată a eroticei, care niciodată totuși nu degenerază în sexualitate brutală și vulgaritate. Cazul Gib. I. Mihăescu învederează neputința procedului didactic și inchișitorial de a judeca valorile literare. Aducându-i-se false obiecțiuni de critica impresionistă, pentru motive nemărturisite de lipsă de aderență cenaculară, Gib. I. Mihăescu nu și-a găsit nici criticul obiectiv și de suprafață care să-l înțeleagă.

Cu aceste constatări ne oprim pe marginea lipsei de obiectivitate și de imparțialitate în critica literară. O valoare literară nu se judecă avându-se în vedere numai amănuntele, incidentalul, momentele de minimă rezistență ale operii, ci totalitatea ei, originalitatea, ambianța generală, cuprinzând-o în întregime. Când sexualitatea devine obsesie, când vulgaritatea devine obișnuință de care nu te poți lepăda, când întreaga atmosferă morală exală miros de tavernă și de hârdău, atunci avem prezentarea brutală a alterării simțului etic. Opera de artă încetează de a mai fi estetică din clipa în care ridicolul situațiilor, hădul, distonantul, urâtul, apar pe primul plan ca elemente indispensabile. Dacă opera de artă nu poate fi o pledoarie morală sau o dizertație pedagogică, nefiind în slujba unei tendințe directe, artistul adevărat nu și-a revendicat niciodată rolul de tâlmaci al realităților brutale, desgustătoare, urâte, care aruncă asupra vieții un lînjoliu de moarte și un miros de cavou. Mai cu seamă artistul nu poate rămâne militantul acestei tendințe. Cazul bine cunoscut al lui Dostojevsky a fost cu prisosință revizuit. Eroul din „Crimă și pedeapsă“, Raskolnikow, — anarhistul moral care omoară o babă fiindcă făcea cămătărie, — devine în interpretarea diformantă și tendențioasă a libertinilor estetici un dialectician al crimei. Când concluziile morale și sociale ale romanului sunt folosite pe linia de mișcare a manifestului revoluționar, când programul socialist și logica marxistă se inspiră din acest roman, — atunci, arta literară a lui Dostojevsky nu-și mai îndeplinește misiunea și devine o simplă anexă a luptei de clasă.

Iată un caz patent de șarlatanie și imoralitate pe care îl conexăm de comercializarea înșelătoare a acestor scriitori de duzină, lingușiți și laudați de o critică interesată și servilă, aruncați în calea cetitorului dezorientat, camuflați în maestri ai curajului, dacă nu chiar ai impertinenței.

Sophocle a scris o tragedie de nemărginită valoare dramatică: „Oedip rege“. Mitul Oedip trece în literatura elenă ca o ficțiune numai. Drama socială nu există la greci și nici tendențiosul în artă. Dealtfel, Oedipul mitologic aflând de blestemul vieții sale își scoate ochii și rătăcește din oraș în oraș, condus de cele două fice ale sale. De aici până la interpretarea pan-sexualistă a lui Sig. Freud

este o prăpastie. În literatura sexualistă a psihiatrului din Viena, — complexul oedip devine incert natural, fiziologic, obligația pruncului de a trăi cu mama lui în care își găsește derivatul sexual. Ipocrizia moralei și a artei apare și mai evidentă în literatura supra realistă care promovează freudismul, găsind în el resursele unei bogate inspirații.

Nici scriitorii antici, nici renașterea și nici romantismul n'au cunoscut pornografia în sens de comercializare, de șarlatanie, de interpretare deformantă și tendențioasă până la obsesie. Mondenitatea, libertatea excesivă a democrației, exhibiționismul vieții urbane au creat climatul prielnic pornografiei și șarlataniei.

NICOLAE ROȘU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DIN POEMELE LUI ADY

La aria boerului

La aria boerului în miez de vară
Ulucele de scânduri trosnesc
Și 'n cetatea stogurilor, roșii
Limbi de flăcări spre cer șerpuesc

E stranie această vâlvoare în noapte
Cu spaime și vuet de hoarde
Fuge, tremură pe câmpia 'mpietrită
Căldura vieții ce arde.

Iobagul a avut visuri rele
Urlet prelung de câine-l trezește
Tiriutu-'ntreg e o durere sălbatecă
Și boerul acum undeva chefuește.

Spicele carbonizate intonează un imn
Batjocoritor ca 'n clipa de apoi,
— Iobagule cu stomacul mereu gol
Ce ai tu cu noi?

Ce te doare dacă ne pârjolim
Din noi tu nu te-ai împărtășit niciodată
Nu plânge, boerul o să aibă
Fete frumoase, moșie lucrată.

N'ai teamă, iarna o să te schinguie
Ca și alledăți cu dinții gerului
Viața, plăcerea n'are nimic cu tine
Și moșia e a boerului.

Și totuși în dimineața albă
Cu vântul purtător de sperlă printre fagi
La aria boerului plânge cu amar
O lume întregă de iobagi.

Plâng nimicul, pe al altora
— Boerul tocmai undeva se joacă cu câinele
Dar ei înțeleg prin o taină că le aparține
Și viața asta amară... și grânele...

TEODOR MURĂȘANU

C R O N I C I

IDEI, OAMENI, FAPTE

Scrisori din Paris (Ce moare și ce naște)

„Ce qui meurt et ce qui naît” se numește semnificativ ultima carte a lui Daniel-Rops. Autorul, o remarcabilă personalitate a tinerii spiritualității franceze, cartea o pătrunzătoare analiză a problematicei ce agită nouile generații ale continentului, fiind în același timp o caldă apologie a destinului demiurgic al omului. Înainte de orice, Daniel-Rops crede în puterea creatoare a omului, A omului în carne și oase, a omului întreg și concret. Discret și nobil, generos și reținut, elogiul lui Daniel-Rops la adresa omului pornește dintr'o profundă convingere metafizică, mai mult tăcută decât măturisită. Cu atât mai mare este însă puterea ei de fascinație. Căci darul poetic al lui Daniel-Rops face să vorbească, și cât de convingător și de cald, tăcerea.

Înainte de a coborî în adâncimile luminoase ale cărții, câteva cuvinte despre autor. Daniel-Rops e tânăr. Până acuma, după cât știu autorul e în preajmă vârstei de 40 de ani, a publicat trei romane, dintre care cel mai împlinit pare a fi „Mort où ta victoire?”, două volume de nuvele, șase culegeri de eseuri și cinci volume de critică, între care volumul consacrat lui Charles Péguy ocupă locul de frunte. Că scrie roman, nuvelă, critică sau eseu, Daniel-Rops rămâne totdeauna fidel viziunii sale despre lume și viață, în centrul căreia așează omul contemporan pentru care a trăi înseamnă a se salva, cum spuneam în „Dinamica Tradiției”. Diversitatea aparentă a cărților sale crește din aceeași nervură centrală, se reduce în ultimă analiză la aceeași atitudine metafizică în fața vieții: și viața, mai ales a omului contemporan a cărui analiză spectrală o face Daniel-Rops, este pentru el dramă, spirit demiurgic și neliniște întru depășire. Linia metafizică pe care se înscrie meditația transparentă a lui Daniel-Rops este aceea a unui spiritualism realist. Urzeala luminoasă a acestei concepții, pe care autorul te face s'o simți prin accentele de tăcere cu care o încarcă, este pretutindenească. Este o prezență totală. Totul, cum rămâne să vedem din analiza cărții mai sus amintită, se ierarhizează, se salvează, se sancționează și se eroizează în funcțiune de această concepție sau viziune. Credem că în cazul de față termenul de viziune e mai potrivit pentru că Daniel-Rops nu este un cugetător sistematic, în înțelesul oficial și universitar al cuvântului. Sistemul lui elastic și suplu este lipsa de sistem rigid. Sau dacă vrei, este sistemul vieții, care se cere recreată în fiecare clipă. Dacă ar fi să caracterizăm prin două cuvinte atitudinea filosofică a acestui spirit viguros, i-am spune elan metafizic. Acest elan, susținut de o robustă sensibilitate poetică și de o informație precisă, la care se adaugă spiritul critic pururea treaz, analiza subtilă și nuanțată, dă scrisului acestui autor o finută unică.

Ca familie spirituală, Daniel-Rops porcede din Pascal, Main de Biran, Charles Péguy și se întâlnește cu Gabriel Marcel, Louis Lavelle, René le Senne în filosofie, cu Thiery Moulmier, Emmanuel Mounier în lupta pentru apărarea persoanei umane. Desigur noi n'am menționat decât câteva nume care reprezintă noile tendințe ale spiritualității franceze, am zice noi, spre un nou umanism. Ne rezervăm pentru altădată dreptul de a vorbi despre acesta. Amintim doar că acest nou umanism, pentru care Daniel-Rops pledează cu multă convingere și cu mult talent, își are justificarea lui metafizică, pe care o vom vedea-o la timpul ei. Este important de știut acest lucru pentru că pe temelii ale acestei justificări și-a clădit ultima lui carte Daniel-Rops. Și una din aceste temelii, cea esențială, este afirmarea puternică a primatului spiritual. Întâi spiritualul spune Daniel-Rops, apoi economicul și numai în al treilea rând mijlocul lor de realizare, politicul. Totul în „Ce qui meurt et se qui naît” se acceptă sau se respinge în numele acestei ierarhii. Spiritul este supremul criteriu.

Cele șase capitole ale cărții, de o riguroasă logică interioară, condamnă și elogiază pe un ton de înaltă ținută intelectuală. Daniel-Rops, în lumina vederilor sale despre sensul și menirea omului, condamnă capitalismul, banul, liberalismul, socialismul, comunismul prin faptul că diminuează și fărâmă demnitatea persoanei umane. Pe aceeași linie se înscriu condamnările la adresa mașinimului, a productivismului, a concepției lineare a progresului, care au dus la crearea mulțimilor anonime și desmoștenite, a lumii fără suflet, a oamenilor care nu trăiesc, cum spune el. Pe plan filosofic, și cu multă înțelegere, Daniel-Rops critică materialismul și idealismul deopotrivă, pledând cu muftă căldură pentru un spiritualism realist, în care încadrează rosturile și destinul omului, ceea ce îl preocupă în primul rând și totdeauna.

Aceasta ar constitui, împreună cu mentalitățile și oamenii care le reprezintă, lumea celor ce mor. În fața lor, ca un vânt de tinerețe printre ruine, formează lumea nouă a omului eroic. Și la această schimbare de perspectivă, tonul lui Daniel-Rops se încarcă de accente majore, scrisul lui devine laudă.

După ce în capitolul „Umanismul etern” fixează caracterele esențiale ale noului „umanism”, considerat, în formula lui cea mai generală, ca o „încarnare” a datului prin darurile sufletului, — un „umanism creștin” sau „integral”, după expresia fericită a lui Maritain, — Daniel Rops își rotunzește viziunea lui personală despre sensul omului și a vieții în capitolele V și VI: „Valorile omului” și „Naștere într-un spirit”.

Constatarea autorului, de o luminoasă și cuprinzătoare formație creștină, e că omul nu se poate împlini decât prin neconținute eforturi de depășire. Scopul final al omului este mai sus decât el, dar grandoarea lui constă în participarea frenetică și totală pentru atingerea acestui scop. Pentru aceasta viața omului trebuie să fie o prezență totală: omul trebuie să fie vecinic sieși prezent și prezent lumii. Din acest angajament dublu, făcut sub ochiul pururea treaz al lui Dumnezeu, izvoarește destinul demiurgic al omului. Și la lu-

mina transfiguratoare a acestuia, toate valorile omului, pe care autorul nostru le așează dincolo de progres, primesc un nimb de rugăciune. Că în această ordine de idei vorbește despre fidelitatea față de lucru sau de slujba sa a omului, de eroism, de umilință și consimțire la situația dată, de sărăcia necesară și renunțare la bani, de milostenia și dragostea creștinească, de strălucirea speranței, Daniel-Rops o face ca să deschidă drumul spre adevărata viață spirituală, spre acea „naissance à l'esprit” despre care vorbește el. Aceasta începe prin viața profundă și responsabilitatea personală față de tine ca persoană concretă și față de principiul suprem al existenței, față de Dumnezeu, cum spune cugetătorul nostru în ardoarea lui catolică. Dar această profunzime spirituală nu se poate atinge fără disciplină și măsură (căci disciplina este proba de foc a vieții interioare), fără sfințenia singurătății, fără reculegere și meditație, fără creație și poezie, fără prezență totală, fără contemplație, (prin care ființa omului se ridică din ce în ce mai mult spre ființa prin excelență: Dumnezeu), și fără elan metafizic. Acest elan metafizic, încărcat de robuste accente religioase, leagă rosturile lumii de aici cu rosturile lumii de dincolo și dă omului nimbul puterii demiurgice.

Cam așa s'ar prezenta, extrem de sumar și schematic întinerarul spiritual al cărții despre care vorbim. Elanul ei metafizic însă depășește această semnificație. Și iată de ce: „Ce qui meurt et ce qui naît” pledează pentru:

1. eliberarea omului,
2. restaurarea omului,
3. instaurarea unei noi ordini în viața socială și politică,
4. pentru salvarea moraii, spirituală și metafizică a persoanei umane,
5. pentru primatul spiritului în lume.

Paris, 1937.

GRIGORE POPA

CĂRȚI

M. Sadoveanu, Istorisiri de Vânătoare. Copilu-Cheatră, Cartea Moșului (poeme). George Boldea, Soliloquii, poeme cu o prefață de Em. Giurgiuca și un portret de Năsturel. Ion Pillat, Tărm Pierdut.

În volumul „Istorisiri de vânătoare, Mihail Sadoveanu ne dă vreo optsprezece povestiri și amintiri, dintre care pe câteva și anume: „Șorțul Verde”, „Veverița”, „Intrarea în viață a lui Nelu” și „Vânătoarea, acum o sută de ani, în Moldova”, — le regăsim reproduse din elegantul dar puțin răspânditul volum „Depărtări”, publicat în „Colecția Literară a Casei Școalelor” mai demult.

Volumul de față poate fi așezat în familia altor serii asemănătoare ale autorului nostru, începând cu „Oameni și Locuri”, cu care are comune admirabilele descrieri ale priveliștilor încântătoare, ce

se află pe pământul nostru — alături apoi de „Țara de dincolo de Negură“, cu care se înrudește prin „Povestirile de vânătoare“ și un anumit umanism primitivist, așa de comun, și totuși, cât de diversificat în toate scrierile lui Sadoveanu. Mai poate fi alăturat acest volum și de cartea apărută în 1914 la „Minerva“ cu titlul „Priveliști dobrogene“, cel puțin în anume privinți sau de acea minunată „Impărăție a Apelor“, întrucât și pescuitul ca și vânatul — cele două metehne ale marelui povestitor — sunt atât de strâns legate de farmecul pământului românesc.

„In această carte — scrie Sadoveanu — vorbesc priveliștile și oamenii acestui pământ. Munții în care au impietrit parcă îndrăzneli de gândiri singuratice; pâclele care acopăr liniștile văilor; apele care zvonesc cântarea vieții etern înnoite: codrii care suie râpele și coboară văgăunile, deschizând luminii poieni și grămădind în tunec în sihle nestrăbătute; satele înșirate pe coline, cu bisericile poetice; Dunărea și Marea; oameni în costume pitorești răsând clipei care trece: cartea aceasta e un tribut de pietate celui care eliberează neconținut minunile, dela mărgăritarul din scoica oceanului până la zâmbetul delicat al unei fecioare din munții Bucovinei“.

...Minunea priveliștilor primitive s'a păstrat în afară de voința și tendința oamenilor trecători. Acești oameni trecători niciodată n'au cunoscut-o; au preferat ținuturile și priveliștile la modă din alte țări, unde au risipit averile agonizate de alții. Către minunile acestea primitive nu sunt drumuri; în preajma lor nu se află locuri de popas, omul trecător n'a cheltuit pentru ele nici dragoste, nici inteligență. Așa încât, iubiți prietini și frați, să nu cădeți în păcatul mândriei. Numai după ce vom fi adaos ceva al nostru le frumuseța lor, după ce le vom recunoaște și le vom impresura de iubire, după ce pionierii vor tăia și vor așterne drumuri, după ce oamenii de treabă vor deschide hanuri romantice și prietenești drumeșilor, după ce, lăsând în raft cartea, vom merge cu piciorul cercetând toate ca într'o călătorie de ispășire, după ce ne vom închina și vom simți intrând în noi dragostea acestui pământ ca un suflet al strămoșilor, numai atunci vom avea dreptul să ridicăm ochii și să mulțumim cu umilință Celui pe care-l invoacă regele psalmist de demult... Cei care sunteți vânători ori pescari și aveți nevoie de îndemnul meu ca să ieșiți în mijlocul naturii. După ani de rătăcirii și practică, văd că încă îmi mai rămân totuși destule, necunoscute, și vă îndemn pe cei dela câmpie să vă suiți la munte, să ascultați cerbul la începutul toamnei, iar pe tovarășii vânători din munte îi sfătuiesc să încerce farmecul unei zile cu luntrea în singurătățile protejurilor ori dunărițelor“.

Am lăsat să infățișeze scriitorul singur prin propriile cuvinte cartea care se cheamă „Istoriisiri de Vânătoare“ în privința cuprinsului și îndemnurilor pe care cititorul le va găsi cu mulțumire dela

un capăt la cellalt al ei. Mărturisim că ispita de a cita și alte frânturi asemănătoare greu o poate înfrânge, când e vorba de o carte ca aceasta și de Mihail Sadoveanu care o scrie... Dar scopul nostru este să dăm doar o „nadă” — cum se zice pe graiul pescăresc, doritorului de istorisiri frumoase, care trebuie să se lase furat de cursul acestei ape, când repezi când domoale, însă limpede și, foarte adesea, cu mii de spulberări curcubeice — care-i scrisul autorului nostru. Va găsi astfel înfățișări minunate de oameni și de așezări, prinse, mai ales acestea din urmă în măestre descripții unice, va întâlni meșteri vânători și pescari din timpul nostru și din alte trecute vremi, cu același năravuri ale metehnei lor, cu aceeași mângâiere de limbă și scăpărare în închișuire. Va admira respusa destăinuire miraculoasă, pe care ochiul atot văzător al acestui mare cunoscător și iubitor al naturii, o strecoară sufletului său mare de artist neîntrecut, va gusta umorul pipărat și ironia amară, dar fin dozată, ce ascut gustul aromatic al acestei proze poetice excelente numai atât și numai cât trebuie, adică unde nici nu te așteptai și convii, totuși, că era neapărată nevoie de așa ceva; că nu se putea altcum spune și zugrăvi mai desăvârșit. Și, acei care tânjesc după peisajul pictural, ne alterat de meșteșugărie, ci plini de mireasma afânată a pământului, așa cum doar căldura expresiv nuanțată a unui Andreescu a putut s'o redea plastic uneori — cu grație, cu simplitate și cu un realism domol plutind în valori limpezi de impresionism echilibrat, în care sună discret un suflet plin de iubire și covârșitor de înzestrat pentru viziunea plastică a lumii — aceia vor găsi în pasaje ca cel ce urmează măsura încântării pe care cuvântul colorat cu sonorități interiorizate capătă în scrisul sadovenesc, unic în această privință a destăinuirilor de locuri ale firii cu mijloace mult mai rafinate de cât ale celei mai subtile picturi. Iată această neîntrecută înfățișare a Cheilor Bicazului, pe care am avut fericirea să o citesc după ce le văzusem. Trebuie înfățișată cititorului, care convins de unicitatea frumuseții — aida și în realitate pentru cine știe „să vadă” — s'ar putea îndemna să calce pe urmele scriitorului ca să guste acest spectacol ce atrage acuma și pe străini pe meleagurile noastre:

„Între tunel, unde rămâne lumea domniilor voastre, și între Sugașu, care vine spumând din cotlonul negru al muntelui ca să se izbească în râpa Bicazului, perspectiva se îngustează între țăncuri și bolduri de piatră care împung cerul. Păreții de stâncă sură se apropie, stau drept și lustruiți ca niște păreți adevărați, sunt așa de apropiați, cât însăși albia râului, încât nu putem pași pe marginea apei, trebuie să pășim prin apă, și spărtura lor în sus e așa de înaltă încât brazii din lumina depărtată dedeasupra par minusculi, iar pajurile trec dela un zid la altul ca niște gânganii. Dintre acești păreți de stâncă dreaptă până în cer scapă cu vuet de tunc Bicazul. Ca să-i vedem convulsiile dramatice, bătaia în stânci, furoarea spumată, trebuie să străbatem în locul acesta al miilor de veacuri de bătălie. Punem piciorul

de pe piatră colțurată pe piatră colțurată, ne clătinăm pe punți subrede, ne învăluie aierul rece al talazului, nu s'au-
de nici în cer nici în pământ; ne facem semne cu ochi ui-
miți și cu mâni nesigure, ca oamenii cei dintâi din vechimea
lumii, ne lăpădam aparte din straietele tărâmului acestuia, ca
să trecem prin torentul rece care taie ca briciul, ne ducem
încet prin zvon spre tărâmul celălalt. Sunt într'adevăr aici
colțuri, cum e râpa Bicăjelului, unde n'a călcat picior de om
dela începutul creației. Numai pasărea măiastră trece pe a-
colo prin tunetul furtunii. Acolo hălăduiesc poate umbrele
bătrânilor noștri, stăpânii dedemult ai Daciei, visând în ne-
gură și în inima muntelui. Coborând, ne oprim o clipă. S'a
arătat, printr'o spărtură în zimții stâncilor, o priveliste mărea-
ță și dulce în acelaș timp: Ceahlăul, în asfințit de soare“.

Observați plastica prezentării și nu scăpați din vedere, în fina-
lul acestei simfonii de colori și de mișcare, subțila strecurare — a-
proape nostalgică, — parcă am trece peste un scurt podeț romantic
din lumea reală a simțurilor — nu uitați acea tânguire a izului de
veacuri trecute ce se leagă în sufletul artistului de strălucirea im-
presionantă a realității imediate! Dacă veți adăuga acestui cadru
întrucât amalgamarea naturii sadovenești cu povestirea poate ră-
mâne la profilul de chenar — și înfățișarea duioasă, ca psihologie,
a convertirii lui Panait Istrati, care urmează acestui spectacol măreț
veți pricepe de ce credem că bucata „Cheile Bicazului“ poate fi
socotită drept una din piesele prețioase a acestor „Istorisiri de Vâ-
nătoare“.

Sau, pentru a ilustra desăvârșit caracterizarea de mai sus, alt
pasaj descriptiv:

„Deși eram la jumătatea lui April, pădurea încă mărturisea
suferința inimii. Pe alocuri deschidea hrube de întuneric. În tăurile
negre parcă rămăseseră cuibarele și ouăle părăsite ale balaurilor,
viscolelor și furtunilor, care au trecut peste lumea noastră în lumea
lui Faur. Fagi și plopri rupți și dărămați mărturiseau bătlăile trecu-
te. Pădurea păstra încă în cuprinsul ei o măhnire ș'o oboseală.
Mierle și brigheci zărisem numai în tufișurile dela margine. Aici,
în adâncuri, nu fâlfâiau sboruri, nu țărâiau glasuri, Era neclintire
și tăcere. Într'un tău, sub unghiul de omăt al unui clin, sticlă un
glob de ghiață. În el văzui ca într'o crisalidă de diamant, viermele
altei ierni cumplite care va veni după un veac. Iar în sufletul meu
ca și ntr'al pădurii, tresări spaima iernii care s'a dus“.

Și aici, în final, culminează acordul armonios dintre sufletul
poetului și destăinuirea suflului de viață a naturii. Peisajul lui Sa-
doveanu ne grăiește din toate misterele lui, trăiește ca o viață ce
iradiază pretutindeni: e viața imensă a firii care în făpturile lui
Dumnezeu se întrupează felurit și pe care ochiul măestru al artis-
tului o simte, palpând parcă în ritmul vieții noastre. Natura sim-
bolizează și aici viața, ca în multe din zugrăvelile sadovenești.

De câțiva ani de zile literatura Ardealului trăiește o adâncă prefacere, mai ales în poezia propriu zisă. Sunt aici încercări de evadare din anonim, nenumărate. Unele sunt voite și, ca atare, cad în extremismele cele mai ciudate. În linia aceasta de artă poetică construită cad realizările cele mai ciudate dela manierismele avantgardiste și până la îngăimările fără niciun rost, în care lipsa de talent caută să fie înlocuită astfel prin extravaganță, sub pretextul căutării unei originalități... pure! Negreșit această tendință a dat o întreagă pleoră de genialități care-și socot ele înșile opera neînțeleasă, atât de public cât și de critici. Când e vorba de acești din urmă — puținii critici cari au curajul să ia atitudine împotriva creațiilor acestor genii găunoase, — ar putea face dovada unui gen de literatură epistolară ingenioasă pe care o primesc drept răspuns. „Trag ei scurta“ cum se zice, pentru că geniile acestea nu se pot înjosi să injure publicul... care-i ignorează. Alte realizări poetice caută însă a se desprinde, cu încetul, de manierele cunoscute și de moda care plutește oarecum în aerul spiritualității vremii. Și așa, printre „arghezisme“, „barbisme“ și alte „isme“ se strecoară, sfioasă sau mai îndrăzneată, poezia talentelor de mâne. În revistele literare ardelenesti — și 'n afara de Bucovina cea mai proaspătă se pare că numai aici — se simte de vreo 4 ani o Renaștere a poeziei începând mai ales cu „Abecedarul“ s'a afirmat în Ardeal poetul Emil Giurgiuca*), apoi la „Pagini Literare“ s'au afirmat Mihai Beniuc, Yvonne Rossignon și Gr. Popa, dintre cei mai tineri, — la „Lanuri“ din Mediaș George Popa și Copilu-Cheatră. E dela sine înțeles că acești tineri n'au aceeași valoare, deși socotim că toți au talent netăgăduit.

„Cartea Moșului“ se întitulează broșurica de versuri a poetului V. Copilu-Cheatră, apărută în editura „Lanuri“ din Mediaș. Poemele d-lui V. Copilu-Cheatră vor să se inspire toate din viața Moșilor. Trebuie să mărturisim cu satisfacție că citirea versurilor din această broșură ne mulțumește prin faptul că poetul își spune un cântec ce simți îndată că-i al său. Iată, de pildă câteva din primele versuri :

Acum când primăvara vine ca o apă
 Și-și strânge 'n palme mugurii, de-i crapă,
 Tată și frate de pădure, ați pornit-o iară
 Prin Țara Românească cu doage și ciubară.
 Dece ne-a fost ursită zodia tristeții,
 Cum luminii soarelui răsul dimineții?
 Să cânt durerea 'n tulpnic culeasă dalbă 'n snop,
 Doar s'o 'ndura Arieșul s'o măture potop?

— — — — —
 Când jos s'a 'ntins ospăț de primăvară, inspețit (?) de stele
 De s'oglindește Dumnezeu în el, iar ochii lui în ele,
 Și ris ne e pădurea, noi ne urmim prin țară,
 Prohod purtat pe uliți, chemare la ciubară. (Început pentru Carte)

Broșura de versuri a d-lui V. Copilu-Cheatră cuprinde trei cicluri:

*) Despre G. Boldea, vezi mai jos!

1) Cânt din Tulnic, 2) Chipuri, 3) Intoarcere la fata munteană: Ultimul ciclu este erotic.

Ceeace face particularitatea — uneori se simte că-i voită — a versurilor acestora este în primul loc vocabularul, care ar vrea să fie local. De aceea cititorii neobișnuiți cu acest limbaj vor fi nedumeriți în multe locuri. Nu vreau să spun că această particularitate este, principial, un defect. Poezia a cunoscut și la noi, și aiurea așa ceva. Am fi însă foarte mulțumiți dacă limbajul acesta ar izvorî cât se poate de firesc din simțirea poetului, îmbrăcând fără siluire frământările lui sufletești. De asemeni, este de reținut că acolo unde sufletul poetului nu se mișcă, fiindcă nu vibrează de nici o trăire poetică, limbajul căutat nu poate spune nimic: el învelește golul, adică nu îmbracă nimic. Veți găsi deci în vocabularul acestor poeme cuvinte ca: gruiu-gruiuri, a îmburda, holoangăr, druț, modru, polmon, poting, ciopor, mizguiri, tuleu, zurgălește, muhuști, „mi-a urlat în țară“ (a pornit), eu motroșesc, îl strocșește, hodini, mutături, vristat (în vrăstă), imbla, îmblă, umblă, merindare, munți șui, brușoși, să-ți șusure, alduire, bobotezile feștite, svon cetinar, „toamna-și tingălește sânii 'n ciucălăi“, tirgașul, somn pădureț, s'a ogoit, ochii tăi mulcomesc, îmbie-mi cazna, etc. Precum și forme și fonetisme dialectate: dejet, amú, silha, doaje, măistorit, zinzüene, imbojurindu-ți, fărînă, cheatră, îi cură ochii, crețarul, ș. a.

Din toată această floră lingvistică așa de pestriță s'ar putea alege unele creații personale — cele mai puține; foarte multe cuvinte provinciale și din nenorocire, destule străinisme. În dorul de a găsi o expresie verbală mai altfel decât cea obișnuită poetul n'a putut ierarhiza într'o scară de valori vorbele folosite. Ca să te convingi de valoarea expresivă a acestui limbaj, spre a nu te lăsa înșelată de un fals retorism, deghizat în costum etnografic, cârpit sau „tocmit“ pe ici-pe-colo cu podoabe nu totdeauna alese, trebuie să încerci a vedea ce rămâne când „poema“ e desvelită din aceste zorzoane? Înălăturându-le sau transpunând-o în formă literară te convingi de îndată și dacă acest veșmânt aderează perfect pe trupul trăirii ce o îmbracă sau flutură, fără legătură, în vânt? În orice caz acolo unde poezia propriu zisă nu suferă din aceste pricini — ceea ce se 'ntâmplă, din fericire, adesea — ea nu poate îngădui naivități de expresie ca acestea:

- a) Poate n'am modru legenda moțului s'o spun mai vie.
Poetul s'a căznit s'o spună, în pașiște de elegie.
- b) Imbojurându-mi țara de piatră, de aur și lăptucă,
Zodia-mi citește iar horoscop de ducă. (Din „Poem Românesc“)

Trebuie să admită și d. V. Copilu-Cheatră că, pentru atmosfera rustică ce încadrează versurile domniei sale, „pașiștea de elegie“ și „horoscopul de ducă“ — precum și alte expresii ejusdem farinae — „n'au modru să spună mai vie legenda moțului“...

Ca mijloace de expresie a sufletului său, poetul nu prea folosește alte procedee, afară de descrieri portretistice, apropiate de intuiții juste ca:

Tata-i moț, bătucit de vreme,

Aspru ca* o piatră necioplită,
 Virtos ca* un bolovan de cret ene.
 Făgaș crestat de ploaie și de vânt,
 Ii stăruie pecete în molcomul cuvânt (imagine obscură)
 Cu mâini mângjite de rășină,
 Cioplește doage 'nchiagă doniți,
 Și-apoi le schimbă pe fărîna**
 Pe cele 'nstrăinate uliți. (Tata)

E chipul moșului, gravat în câteva trăsături sumbre, perfect adecvate caracterului său.

Ori în acestelalte versuri :

Sunt moș cioplit în aluat de cheatră
 Mie chipul înăsprit ca vremea.
 De traiul meu mă leagă-o vatră,
 O bardă, un căluț și un pumn de grînzi
 Răzmate 'n cer peste oglinzi.
 Pe cari le cară tata 'n târg
 Când urlă 'n țară fără sârg. (Fratele)

Trebuie să citez încă o aqua-forte din aceeași categorie portretistică în care poetul nostru se simte bine :

Cu țundra pe umeri și fluieru 'n șerpar,
 Pasc oi pe munți cu zările hotar.
 În plete mi-am cusut un pumn de soare
 Și 'n suflet am strâns jalea ce mă doare.
 În nopțile cu iz de brad în*) stele
 M'apucă duca înspre ele.
 Când ziua se îmburdă într'o dungă
 Dau oile la muls în strungă.
 Cum stau și mulg oile mele,
 Din lună, unui ortac oier
 Ii cură ochii după ele. (Păcurarul)

Mai puțin reușite, sunt alte două „Chipuri“ din ciclul cu numele acesta: Olarul și Mama.

În cel dintâiu care ne înfățișează pe Olarul „ce frământă în aluat de lut dorințele ce l-au durut și rotunjește din „must de tină“ talere pe care le prăjește în foc pentru un „crețar“, se află următorul final impresionant :

Mâne vr'un nepot vrîstat*)
 Din lutul meu desrămăntat**)
 Va rotunji în tina moale
 Pentru alți galbeni, alte oale.

Acest catren exprimă, aspru și în toată simplitatea, melancolia față de destinul unanim al pământului. Ori noi, culminând — pare-se — într'un gest sarcastic față de fatalitatea greutăților vieții.

Mama, singuratică paznică și 'n gospodăria moșului. când omu „i-a urlat la țară, s'aducă pruncilor mălai“ își zice :

Eu motroșesc din zi în sară
 În casă, la poiată și pe-afară :
 Mi-e firea aspră și 'mpietrită
 Și bucuria înăcrită.

*) Poetul spune — imitație curentă azi — cum [o „piatră“] etc! **) fărîna.

*) Nu „și stele“?

*) în vîrstă. **) notați expresia fericit creată.

Respiră din aceste puține versuri însușirea portretizării, fără îndoielă, pentru că din ele se înfiripă un portret sufletesc încheșat. Și pe când „un prunc dejghioacă coaje”, și „altu' nădește donițe și doaje” — inițiindu-se în meseria moțească, — :

„Pe cel mai mic l-am dat la școli,
Acuma îl stocșește dorul greu,
Să nu zic cumva 'n ceasul rău,
Umblă ca bolunzii*) pe părau.
Prin hodini și prin mutături,
Vorbind cu brazii nimănu
Și spune că-i poetul nu știu cui”.

Ați observat, negreșit, contrastul de îndeletniciri între cei doi copii ce cresc „moțește”, după apucăturile din bătrâni și cestălalt din urmă desrădăcinatul bolunzit și vorbind cu brazii nimănu. Același sclipit sufletesc, bine subliniat și cu un ton din cele mai sărace expresii.

Mi se pare însă că, prin tonul elegiac de doină fluerată chipul cel mai reușit din acest ciclu este „Moțul”.

Sărac, „averea mi-e o bardă știrbă” — umblând după o bucată de pâne, „amărit de lipsuri și nevoi, singur în mijlocul naturii, veșnic pe drum :

Drum la casă de sărac
Și de moț fără ortac
Merindare cu păsat,
Pruncilor pită de saț
Innod ploaie, colb și vint
Tină mestecată 'n gând
Auru-i în foi de prund

În Arieș până 'n străfund.
Câte-odată eint de jele
Amarul zilelor mele,
Cu fluerul lincului
Pe calea împăratului,
Lângă dricul carului,
De sațul mălaiului.

De altfel acest sentiment, minor ca tonalitate, își află și expresia ritmică foarte apropiată de cea a doinei poporane, ceea ce ridică valoarea acestui „chip”: 7: $\underline{1} \sim || \underline{1} \sim || \underline{1} \sim || \underline{1}$ și 8: $\underline{1} \sim || \underline{1} \sim || \underline{1} \sim || \underline{1} \sim ||$
Pentru caracterele poetice ale volumașului de față ciclul „Chipuri” este cred foarte prețios, alături de ciclul ultim „Întoarcere la fata munteană”, asupra căruia vom stăruii mai la urmă.

Din primul ciclu, „Cânt din Tulnic”, trebuie să remarcăm pentru frumusețea lor, neegală desigur, — următoarele piese: „Cântec pentru mine”, care cuprinde o fericită iocană:

„Prin grinzi merii cu flori dalbe
Se 'mbrobodeau cu năfrămuțe albe”.

„Car cu aur”, prețioasă pentru muzicalitatea aproape poporană, ce șchioapătă, păcat, numai de vreo trei ori — dar și prin imagismul ei rustic, bine ferecat:

Dejghioacă de pe pruni
Toamna stăruie 'n aluni
Pe polmon la tata 'n mâni
Și 'n pieptare la bătrâni.

Cu mâna pe restul stâng
Indemni bivoli cu 'n potâng,
Car cu aur încărcat
Horind să mi-l trag în sat.

Trebuie înlăturat din strofa a II versul II neologismul „revin”, ce sună supărător-surtucărește aici, astfel:

*) țicniții, nebunii — ungurism !

(Din coclauri și din munți)
»Se 'ntorc păcurari mărunți.«

Nu ?...

Apoi „Spovedania Copilului de moț“, unde, pe lângă remarcabile însușiri, găsim și câteva „apucături“ ale vremii de azi. Ciudat: copilul de moț, cu cercuri în cârcă, „holoangărul“, se târăște, ca o năpârcă, „...în urma murgului“... prin burguri: terribile auditu! Și, ispitit de câte-o șatră*) de colaci, lipsit de poposirea lui Moș Crăciun care nu i-a adus niciodată vreo jucărie, copilul... are gândul acru și vorba aspră... „cum bazaltu 'n poezie“: Asta înseamnă meșteșugărie învechită: și „cum“ — de care abuzează acest Copil-Cheatră, fără rost, mimând, alături de atâția, care n'au decât s'o facă — și „bazaltul“ — n'au ce căuta în cântecul aspru a copilului de moț. Pentruce, dacă ești poet, să te oprești la facilități sau la mofturi de acestea oricât ar fi ele modă. Arta nu se sinchisește de modă: Ea n'are trebuința zorzoanelor și dichisurilor false. Tăe, poet, îți e destulă exprimarea sinceră, simplă, prin urmare firească. Lasă pe versuitori să înocmească „chipuri“ după regulile meșteșugului celui mai căutat. Poezia nu e straiu de găteală pentrucă întrânsa trăește sărbătoreșcul cântec de totdeauna al sufletului ce are de spus oricând, oricui tremurul ce-l frământă.

Urmez cu însemnarea băcășilor ce trebuiesc subliniate: „Cununie“, „Colind“, „Poem Moțesc“, „Clopote“ (poem a cărei muzicalitate e înrudită cu ritmul „Mioriței“:

Pe pat de muhuști,
Moarte,) să mă muști... etc)

și „Lună nouă“. În câteva din aceste poeme trebuie subliniat pe lângă atmosfera rustică adusă de vocabularul specific acestei poezii și înrăurirea poporană — a datinilor și sufeșțiilor, a expresiilor poeziei poporane și a muzicalității ritmice, precum și a manierei poetice poporane. Astfel în „Colind“, în care poetul izbutește să-și însușească chiar simplitatea poeziei poporane, câștigând prin aceasta în valoarea versurilor sale:

Pe sub dungi de răsărit
Tundră albă s'a ivit,
Pe sub culmi de feredeu,
Până sus la Dumnezeu.
Picuri albi de lăcrămioare
Prin lănițe de mioare
Iar în dalbele cornițe
Ard micuțe făclițe,

Să 'ncâlzească, Lerui-Ler,
Domnul coborît din Cer,
In staurul o'lor
Oblu 'n ieslea boilor.
Și în dalba decusară
Maicii sfinte Lilioară
Colindându-i linu-i lină,
Lui Isus Craii se 'nchină.

La această frăgezime și simplitate de expresie poporană, a ajuns, în poezia noastră din Ardeal, numai poetul Teodor Murășanu, în câteva poezii, publicate nu de mult în revista „Pagini Literare“. Trebuie subliniat și imagismul din „Poem Moțesc“, în care icoane îndrășnețe nu-s lipsite de o caldă epresivitate:

»Arieșul și-a spălat ochii cu soare«

*) trebuie să fie certul vânzătorilor de colaci.
) virgulele lipsesc în original.

Ascultați apoi un „cântec” ce face să fie reținut în întregime pentru toate însușirile-i poetice: simplitate, muzicalitate, armonie expresivă:

Lună nouă, Lună noasă,
Druț de pită rupt în două,
Prinde 'n drumul moțului
Hodina norocului
Tatii cu cercuri prin țară
Umple-i straița cu săcară,
Fratelui bărdaș gănjit
Ajută-i că-i necăjit.

Cioplitorilor de doniți
Desfăcute printre uliți,
Nu uita să le 'mplinești
Gândul cusut în povești.
Dă ne și ne dă și nouă
Lună nouă, Lună noasă
Voie bună 'n primăvară,
Vers în serile de vară.

Să ne oprim, în sfârșit, la ultimul ciclu al volumașului, singurul ciclu erotic. Ar fi păcat să nu găsim în această carte de cântec curat și simțirile dragostei: ele sunt apanajul și podoaba tineretii, rămânând să ascundă pentru vârsta de mai târziu, o aprinsă comoară de amintiri dragi tocmai pentru că realitatea la care se referă a rămas prăbușită sub negura vremii. Simțirea aceasta de dragoste e primitivă, cași expresia ei în care se armonizează foarte bine, ceea ce-i o dovadă a talentului poetic; simțire neglijent și îndrăgnic lipită de tina pământului, de prundul Arieșului, care-o încadrează și-o îmboldește, de zariștea țăncurilor de munte.

Iată chipul fetei dela munte, fata munteană, cum îi zice poetul nostru:

Fată de padini și murmur de pădure,
Culcușul, niț mioresc și creț,
Iar țolul tău o blană de mistreț,
Te-am desghiocat din miezul de petriș
Cu leacul cerului pe frunte curmeziș.
In scoarță de carpen, crustată
Ți-e zodia, de iele descântată.
Stele aprinse s'au strâns mănunchiu în ochi,
Să nu-ți fie ursita întoarsă de deochi
Pădurea, din jarul cuprins de cer în pleoape
Ți-a dăruit în păr, cunună de aur aproape.
Când prigorii în cântece trilirile rup,
Iar brazii mustesc*) elegii ca roii 'n stup,
Și-arama din țagi picură mută
Pete, pe blana de ciută**)
Eu vin în ciuda vântului șuier
Să-ți cânt melodia și inima 'n fluier.<

În acest chenar de natură, impresionant prin simfonia de sunete și colori în care se îmbibă parcă dragostea, numai palpită convenționalul pitorescului coșbucian. Nu! Pentru că aici tremună un suflet nou și în simțire și 'n felul de-a și-o spune altora. Poetul se desprinde de orice fel de convenție și expresia simțirii îi este covârșită de sinceritatea intuiției unui moment fericit de artă. Aud în versul acesta cântând, plin de sevă, glasul unei nouă poezii ardelenesti, cu care poezia românească se va mândri, de va fi ridicat, prin purificare și stăruință, la culmea spre care tinde. Muzele poetului sunt Sabinuța care-i inspiră cele mai multe poeme și Tuia. „Poemul pentru tristețea Tuiei” ar fi o reușită închegare de simțiri în horbota lui de imagini, dacă poetul ar fi reușit să depășească o sumă de nai-

*) I., **) admirabil!

vități curente. De pildă :

- a) Și cuvintele tale, privighetori, poemul nu-i în stare să le împreune (!)
b) Tuie, tu, sau poate clipa nu știu
Câte iezero de melodii, amă

(ceea ce e foarte frumos spus, mai ales și pentru aliterarea din primul vers, dar tot efectul e stâlcit prin ceea ce urmează :)

A risipit poetului melodie!...
Cu dejet de omăt, încearcă s'o așeze 'n poezie

Nu e de înțeles cum aceste sărăcii de exprimare, care se reduc în definitiv la formule stereotipe și sterpe, pe care le găsești mai la toți tinerii versuitori de azi, n'au fost adulmecate ca atare de poetul nostru? Sau, poate a crezut și dânsul că aceste nedestoinicii alcătuiesc, voit, o originalitate de formă... Dar originalitatea nu poate fi ceva străin de lamura curată a simțirii și trăirii poetului, cum sunt aceste trăsături manieriste. Poema svâcnește de simțire :

»Tuie, ce tristeți ai ogoit în ochi?
Când chipul tău icoană, nu-ți fie de deochi
Seamănă cu toate bucuriile din lume?

Vedeți ce minunat e spus aici? Și-apoi, oarecare stângăcie, sfârșitul :

Elegia ce-ți scriu, tu ai vrut,
Să fie rodul meu durut
Și poate că nici eu, nici tu
Nu suntem ceea ce vrem acu
Decât tristețea ce 'nfiorește în zămbet pe hârtie
În livada cărții și în poezie.

Poema rămâne însă imperfectă, din pricină că toată această simțire curată nu-și află o haină expresivă desăvârșită.

Sabinuța-i prilejuește poetului o mulțime de realizări imagiste din cele mai interesante, Pretufindenii însă în aceste cântece de dragoste se simte cum poetul vrea să fie interesant — ceea ce e o mare pacoste, pentru că nu reușește. Dacă ar fi lăsat să curgă lin și proaspăt simțământul său în forme cât de aspre dar necăutate, am fi avut, ca în fragmentul la care ne-am oprit, din „Întoarcerea la fata munteană” — lucruri minunate și încă închegate în poeme întregi bine rotunjite. Iată câteva din acele fericite împliniri poetice despre care vorbeam :

Sabinuță, în brunzarul cernit al pădurii*)
Buzele tale 'nroșite sunt ulcica cu pânea cuminecăturii,
Pleoapele 'nrouate împrejmue hotar de rai
Și ochii tăi mulcomesc carnea(!) cerescului plai.
Ridică-ți**) tristețea albastră hodinită'n palme...

... Poetul își scrie durerea (!) cum fata din pădure
Crescută 'n smearișuri și-adăpată din laptele de mure
Și-a 'ncopciat în urechi ciucuriși cercei
Din behăitul limpede al turmelor de miei
Și cum tristețea 'n sânge cu cântec de flori,
Nu mai creștea miraj de ducă, visărilor târzii... (Sabinuța)

*) subliniez icoanele mai plastice. **) vezi textul,

Observați cum — afară de platitudinea care 'ncepe aces pasaj — poetul prelucrează impresia intuitivă până la ascuțișuri expresioniste farte fine, așa cum o face de pildă și 'n următorul fragment al unei poeme până la transgresiunea suprarealistă a expresiei:

Amintirea se 'nlța părelnică 'n viori
Și se cuibărea 'n ciorchini de stele.
De aceea (cuvânt ce trebuia evitat!) cădelnișarea ei spârgea lumina 'n zori'
Scuturând batiste albe, pentru ceasuri rele.
Las'o 'mpăturată 'n pene, s'o ducă boii cudalbi,
Liturgii să-i cânte florile, din clopoței dalbi*)
Nu priponi visele 'n jghiab de mătrăgună.
Acolo unde-i cerul pe munte căzut,
lezii tristeții sloboade-i la păscut
Și mânia 'ndulcirii vor necheza a bună. (Tristeții cuminecătură)

Și 'n poezia „Dragostei Abecedar“, e același fel de imbulzire a imaginilor care tind să exprime simțirea poetului, dar și același defect al căutării expresiilor ce se nimeresc a fi foarte nepotrivite și neartistice: „heraldic făclier“ — e un trop vagabond în poezia actuală — „cearcantul nopții pecet“ e o îngrozitoare lipsă de gust a imaginei, precum regretabile ultimele două șiruri:

Și-ar putea (dragostea) și mâna poetului s'o scrie,
Așa, adjectivele să le 'nflorească un poate, sau nu știe.

Ce-i infantilismul acesta de expresie? Alături de versuri care ce-luiesc minunat un gând cald ca acesta:

Părâul inimii (svăcnește sub lama cinsturii
De aceea (!) și s'a ogoit cuibar în palma gurii. (Dragostei Abecedar)

Sau: In ochii tăi, snopi de lumină, hondinitul cer
Și-a aprins stelele... (ibidem)

Ori: Roirea sângelui în trup, și-a împietrit în sâni

pe lângă nemijlocit următoarea naivitate plată:

Poetul nu-i în stare să pună poezia ta în mâni
Eu îți scriu elegii din dricul țării, Sabinuță,
Poemul nu s'a 'nsăniat cum (! iar) tinerețea noastră în căruță... (Scrisoare din țară)

Cam astfel ni se înfățișează „Cartea Moșului de tânărul poet V. Copilu-Cheatră. Fără a reuși să-și desprindă încă, din fondul plin de zvonuri poetice diferite al atmosferei actuale, o notă personală dominantă desăvârșită, poetul acesta aduce, totuși, un cântec care ne atrage și o speranță căreia-i plecăm urechea și-o îmbiem c'un zâmbet. Este, însă, pe lângă alte reminiscențe de care socotim că poetul se va desprinde în curând, ceva covârșitor în toată această poezie din asprimea și viziunea lui Aron Cotruș. Influența pare să fi fost binefăcătoare. Citez pentru apropiere următoarele versuri pe care Aron Cotruș le-a publicat întâiu în revista „Abecedar“ despre al cărui rost rost vorbisem la începutul acestor șiruri:

Fără sărg
Cu căciula cât un ciubăraș de mare,
Trece domol, prin târg
Să-și vândă cele două ciubare...

*) rime cam ieftine.

Cu fața arsă de soare și slabă,
Ca muntele el n'are nici o grabă...
În ochii vineți azurul îl poartă
Din u'iță 'n uliță, din poartă în poartă...

Se pierde printre oameni, flămând,
Cu-al Detunatei cer, în gând...
În lupta asta grea pentru pâine
Unde-l va duce ziua de mâine?!

(Aron Cotruș, Copil de Moș, „Abecedar”, nr. 1 an-I, 1933)

Fără a duce analogiile prea departe, cititorii „Cărții Moșului” vor recunoaște în multe poeme de acolo ceva din maniera cotrușiană, ceea ce nu va întuneca, firește, atâtea însușiri ale poetului V. Copilu-Cheatră, care rămâne pentru poezia nouă din Ardeal mai mult decât o frumoasă speranță.

Prietenul nostru, poetul Emil Giurgiuca publică, din strădanie îndelungată și sacrificii nespuse, volumul „Soliloqui” în care a strâns poemele lui George Boldea, poetul ardelean mort tânăr și pe neașteptate.

Cu George Boldea, Emil Giurgiuca a împărțășit nu numai prietenie tinerească a vremilor de studenție dar și un timp de fericită creație literară, când amândoi au dat la iveală Abecedarul, acea minusculă revistă de poezie, care vibra de tinerețe, de avânt de energie, de talent și care — va trebui s'o spună istoricul ce va zugrăvi înfățișarea literară a Ardealului după 1933 — a însemnat un adevărat semnal de „Renștere”, aici. Cine-ar fi curios să-și reîmprospăteze configurația eforturilor literare deacum cețiva ani, când Ardealul nu reușise încă să dea pe acest teren — după războiu — nimic temeinic, cu toate încercările de a înfiripa reviste literare, se va convinge că scântea dela „Abecedar” în care au suflet cu nădejde cei doi făuritori ai lui Giurgiuca și Boldea s'a făcut flacăra luminoasă. Zilele tracute s'a inaugurat la Mărcheașa — satul lui Boldea — pe mormântul poetului, un mic monument comemorativ, lucrat de sculptorul Vlasiu și înfiripat din grija prietenilor și cu sprijinul Asociației Scriitorilor Români din Ardeal. Volumul „Soliloqui” este o a doua amintire a acestui poet talentat care n'a avut norocul să trăiască pentru a-și desăvârși darurile cu care fusese hărăzit,

Poezia lui George Boldea este lirică și precumpănitor erotică. Ea se distinge printr'o străduință de perfecționare formală, printr'o limpede exprimare a simțirii și a gândului printr'o figurație plastică destul de cizelată și printr'o puritate a expresiei verbale. Adeseori, simți tendința poetului de a se desprinde, voiniceste din valurile pornite din izvoare bine determinate și de a-și degaja o individualitate ce se înfiripează cu incetul. Am avut impresia că George Boldea aduce prin poeziile din Abecedar dovada unui suflet încărcat de frumusețe și duioșie, același suflet pe care acei care l-au cunoscut îl găseau răsfrânt în vorbele și purtarea omului cu ochii limpezi și gestul firesc până la naivitate. Însemnăm, deocamdată, aici apariția Soliloquiilor și prilejul de pomenire ce l-au însoțit și lăsăm prezentarea volumului pentru cronica viitoare.

Cu Tărm pierdut*) — versuri 1934—1936 — de Ion Pillat, ne întorcem la o poezie mai apropiată de muzică, de dragostea naturii, de peisajul scaldat în imaginația mitologică dar împrejmuît de ecourile sufletului meditativ al unui poet adevărat, pentru care poezia nu e nici un capriciu, nici o ambiție deșartă; ci e oază de limpezire a simțirii care-și găsește în ea limbajul sufletului încărcat de frumuseți.

Am impresia că volumașul acesta de versuri, atât de elegant editat de Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, este o carte de poezie din cele mai apropiate de sufletul poetului nostru. El captivează prin foarte variata claviatură a versificației, care în felul acesta-și păstrează un aer de prospețime spontană binefăcătoare, prin tot atât de bogată diversitate a inspirației, chiar atunci când diferitele poeme se înlănțuiesc în țarcul unui ciclu unitar, prin minunata artă poetică, pe care Ion Pillat cu vigurosul său talent liric o alimentează îmbelșugat cu resurse nouă, cu viziuni de o încântătoare originalitate și prin acea tonalitate semi-minoră a cântecului său, care-ți străbate adânc în suflet — acest tainic microfon spiritual în care impresiile poetice se transmit dela creator la tine prin magica vehiculare a cuvântului.

„Suflet: cor întins pe-o seară
Tristă ca un svon de-argint... (Cântec de vremelnicie)

Volumul „Tărm pierdut” e alcătuit din următoarele cicluri de poeme: „Versuri pentru o insulă, Versuri pentru Balic, Popas, Cântec pentru lumină, Stanțe, Versuri pe trunchiul vremii, Cântec de vremelnicie, Păstor și Faun, Scoica, Elegii Marine și Alesul”, dacă lăsăm la o parte poema titulară.

S'ar putea înfățișa îndelung frumusețile volumului de față, Noi vom stărui doar asupra câtorva însușiri mai dominante, sperând să avem cândva timpul să poposim mai mult la toată poezia lui Ion Pillat, atât de însemnată în mijlocul „producției” poetice actuale.

În rândul întâiu poezia acestui caet se remarcă printr'o „versificație foarte îngrijită” șt sclipitoare, în decursul căreia preocuparea poetului a fost stăruitoarea alungare a monotoniei expresiei muzicale, care, se știe, omoară poezia. Iată pentru ce alegând la întâmplare atât ritmica precum și rima sunt așa de șerpuitoare în unitatea muzicală a poemelor.

Insula mică era: | — — | — — |
Albă de anemone: | — | — — | — —
Amurgul cu aur podea: — | — — | — — |
Plaja pustie: | — — | — — (Insula)

Aceeași variație în Mit:

Insulă pierdută colo'n mări
De micșunele, aur și amurg
Insulă vrăjită din visuri
Deasupra-ți vânturile curg
În melodii murmurătoare de părau
Insulă în loc de grâu

*) Volumul a fost anunțat în nr. de Mai al „Paginilor Literare”.

Și aceeași configurație de rimă se extinde la toate cele peste patruzeci de versuri ale poemei, în unitatea ei de 1—3, 2—4, 5—6.

Iată un alt exemplu foarte interesant pentru ilustrarea acestei diversificări a rimei, căreia limbajul poetic se supune ascultător și mlădios, mânuit de măiestria poetului:

»... La vadul despăcat de luntrea Argo
La spuma dăruind pe Afrodita...
Lung îmi descântă'n suflet și măi larg o
Descântă'n clipe vremea, nesfârșită.
Cu murmure sub prora luntrei Argo!« (Dionysopolis).

Sau:

Lumină, lumină, de ce
În toamnă târzie te duci?
Amară e coaja de nuci
Și florea soarelui e
Tăciune când tu ne o usuci (Cântec pentru lumină).

Aceeași preocupare pentru perfecția formală prin rima în „Pașă de Lut”: trei strofe, din care 2 în 1/3—1/4 și ultima în 8—8—8—8, precum și cu o foarte reușită variație ritmică; în „Tăcere”, interesantă și prin scurtimea versului — laconic ca în ghicitori (ex. strofa I) și având în cele patru strofe mijlocii situate în schema versurilor

1: | — — | 3: | — — |
2: | — — | 4: | — — | dar încadrate în ritmul vaiat
al strofelor I.

BCU Cluj Central University Library Cluj

și VI.

} | — — | — — |
— —	— —
— —	— —
— —	— —

Cred că din exemplele date — puține, față de marea atenție acordată de către poet analizei ritmice a versurilor sale — cititorul va găsi curiozitatea necesară să scruteze în amănunt acest factor al frumuseții poeziilor din „Țărm Pierdută”, pentru a se convinge și la celelalte poeme de valoarea muzicalității lor. Este un exemplu de ciudată — dacă vreți, gândindu-vă la desmățul poemelor poetice actuale în literatura noastră — dar tot odată de admirabilă conștiințozitate artistică, această sânguință de amănunt în arta poetică; pentru care, cei ce știu că frumosul e socotit, din bătrâni încă, drept un întreg armonios în toate prvințele, pot rămânea încântați și recunoscători poetului Ion Pillat.

O altă bogăție pricinuitoare de bucurii este „frăgezimea expresivă a icoanelor poetice”, neașteptata lor „unicitate”, adesea, care trădează viziuni cu totul personale și permit dantelări de expresie înmiresmate — sau un suflu de melancolie ce respiră molcom ca într'o minunată polifonie, orchestrată pe dantela unei „nocturne” în care impresia poetului pare turnată într'un fragment, asemeni acelor așa de frumoase din piesele lui Chopin, unde motivul se însi-

nuiază în șopotul „temei“ furișate, subtil, forfota sclipiriiilor sonore. Citiți, cu atenție mare, și repetat bucata „Balcic lunar“, spre a vă convinge! De aceea pentru poetul nostru cu fantazie așa de rafinată, crepusculul mării este „Amurgu-și strânge pânzele în port (Seara pe țärm) iar marea“

Se vede ca un lan de stunjenei
Purtäd lumina serii peste ei (Sarcolagantic)

El vede :

Cum suie un dom de jăratec
Lung luna prin plopi tremurați...
Când cerul instelat, apare 'n pafale bätut. (Buratec lunar)

Și când iubita råde „își scutur salba de rouă crengi în tremur“, iar vorbele poetului „sunt încă rourate de simțire“ datorită vrajei ce dânsa i-o insuflă.

Ascultați acum făcerea :

»Cântecul păsării sus,
Cântecul apelor jos
Și eu ca un trunchi de stejar
Prins între ele, (Tăcere).

Priviți norul :

Era de-argint ca sunetul tăcerii
Și-i tremura lumina peste tot. [Amurg de port]

Inserarea :

Amurgul îmi intrase în poiană
Priveliștea, tot stând, mi s'a părut
Că o fură'n zării un stol de rândunele
Ce tot mai mic în ceruri se pierdu [Amurg pe Prut]

Golful :

.. un smaragd în tremur
Prin care sboară umbre de legendă.

Și... Balcicul :

Iar turmele de case le adună
La mare de pe rāpe și cum seara,
Cu amfora amurgului pe umăr,
Ce-și stinge rodiile 'nsângerate
In miezul tot mai vānāt al smochinei [Cales de zi]

Pescarii... tăcuți se pierd sub cerul zării
In umbre potcovite de lumină. [Țärm pirduti]

Iată și-un chenar nocturn pentru o „Cină cu Pești“ :

In sfeșnice lumini de ceară,
Cum tremurau cu roșii dungi,
Pe mare luna 'ntinse iară
Nāvod de-argint cu fire lungi.

Iată și o mică poemă întreagă în care icoanele poetice se răsfață'n bielsug :

La plaja liniștită când stelele înnumeri
Coboară pe poteca pustie sub smochin
Colina, cumpânindu-și izvoarele pe umeri,
Ca o fecioară greacă purtând urciorul plin.

Părae în șoptire ascund prin seara sură*)
Străvechile tulpine cu tinere mișcări;
Treptat mai șters amurgul, în ritmică măsură,
Sandala de lumină o joacă peste mări.

Oglinzi se sparg cu sgomot și se refac puzderii,
Colina se ridică pe cerul tot mai clar,
Când le-aștern pe piatră poverile durerii,
Privind cum crește steaua pe valul solitar. [Stella Maris]

Inspirația poetului se închiagă uneori în cântece ce-și făl-făie simțirea între pastel meditație și odă ca în frumoasele poeme: „Seară pe Țărm, Floarea din Fereastră, Sarcofag antic, Cântec pen-tru lumină, Amurg pe Prut, Cântec de Vremelnicie, În fața Mării, Implinire, Lună pe Mare“. Mai în toate „intimismul“ emoției potolite împărtășește, cu banchetul impresiilor culese din realitate, o ar-monie aleasă, rafinată:

Copilăria mea era lăstunul
Din cuibul prins sub streșini de colină,
Copilăria mea era cătunul
De pe câmpii cu unduire lină.

Acum sunt valul nesfârșit ce tună,
Purtând pe spate ceruri schimbătoare,
Sunt pasărea ce țipă prin furtună
Cu aripi arcuite peste mare. [Fragment din Implinire]

Ori în această strofă:

Cu suflet greu, pe-o piatră grea,
Am stat în drum
Am stat s'aud o apă din pământ
Ce cântă lin și piere liniștit
Ca umbra trecătorului pe drum.
Fântâna șoptea încet... [Balcic lunar]

Și tot astfel, dar altcum de frumos:

Cișmeld cântă, marea le răspunde
Amurgu-și strânge pânzele în port.
De ce ecoal umbrelor pe unde,
În mine când lumina o mai port?
Un singur paltin stă de strajă mării,
Un singur dor și singură o stea.
Mă'mbată vinul negru al uitării
Când toate pier în umbra tot mai grea.
De-acuma ochii stelelor păgâne
Răsar cu innecate licăriri,
De-acuma trec în vâluri de cadâne,
Prin pacea înnoptării amintiri. [Seară pe Țărm]

Mai trebuie subliniată, în treacăt, alături de aceste însușiri, a- cea bogăție și frăgezime a vocabularului poetic folosită de Ion Pillat, însușirea veche a sa, dar care a devenit din ce în ce mai prețioasă, paralel cu firescul crescând și degajarea din compoziția versu-rilor sale, mai ales în volumele din urmă.

Putem reținea în aceasta privință întrebuițarea formelor rare, unele de mult cunoscute, altele recent folosite: coloarea să-ți „fău-re“ tiparul; minune ce mi-o „dărui“; și dacă tot mai sufăr și încă

Vers onomatopeic!

„sânger“; vorbe „rourate“ de simțire; și cui să ceară de nu-i „în-destin“. Deasemeni, alături de forme rare unele expresii nouă, elegante sau chiar creații personale:

Din șaptele sullării vreau să-ți cioplesc conturul;
Cu răsete de rimă albi dinții tăi îi număr;
rețea tremurătoare de patimi; m'am sihăstrit în
mine; Primăvara să n'o plângi, Nici iubirile
brumate; Izvorul... A smuls din soare horbote de lespezi
Sărind, păgin și gol, în vânturiș.
Iubire aprilină, etc.

În comparație cu această selecție și eleganță a expresiei verbale, să ne fie permis a sublinia și câteva, prea puține, neglijențe, desigur scăpări din vedere care, — prin efectul urit ce-l fac cititorului atent absorbit de încântarea formelor elegante, — sunt regretabile și trebuiesc înlăturate:

Iubirea ta cumplită îmi prăvălește anii...

sau expresia eminesciană, care aici își pierde valuta forte:

Pe inima-mi pustie,

cerând să fie continuată brusc cu urmarea din „Melancolie“:

„zădarnic mâna-mi țin...“

Firește că aceste disonanțe deturneză atenția din făgașul unității emotive și, ca atare, au efect inestetic. Ce vrea să fie apoi versul:

Ursita zilei de-astăzi de-a apus?... (Sânge străbun)

Nu e o greșală de tipar oare? Deasemeni cred că versul

Pe vremi la cari cu mintea nu ajungi

ar suna corect altfel:

Pe vremuri ce cu mintea nu le-ajungi,

în complexul strofei III din poema „Păstorul și Faunul“

*

În sfârșit, trebuie să mai observăm că din ciclurile amintite mai sus, acel intitulat „Stanțe“ este un colan de poezii erotice, printre cari trebuiesc subliniate cele mai frumoase: „Cu sculptorul stă piatra“, „Atât ți-am privit trupul“, „Când râzi își scutur salba“, „Izvorul unde tânăr“ și „Să-ți pot uita făptura“.

Despre natura și mai ales înfățișarea poetică a sentimentului iubirii lui Ion Pillat se poate spune — având în vedere întreaga-i operă poetică — lucruri prea interesante, mai ales în comparație cu poezia așa zisă „modernistă“. Subiectul acesta ne preocupă de mult, dar nu-i locul să insistăm aici. Este însă necesar să remarcăm și aici prospețimea expresivă a simțirii erotice — un fapt destul de însemnat după o carieră poetică așa de bogată. Poetul încearcă să cuprindă farmecul iubitei în plâsmuirea cuvintelor ce țin loc mijloacelor plastice cu care ar cânta-o alți artiști:

Cu sculptorul stă piatra, ia pictorul culoarea
Să ți făure tiparul și trupul să-ți redea,
Dar eu am doar cuvinte să 'ncerc fermecătoare
Minune ce mi-o dărui s'o prind pe lira mea.

În simplitatea prezentativă a versului și a imaginilor, năzuința poetului de a-și plasticiza simțirea în forme foarte frumoase în toată această poemă din care vom cita ultima strofă :

Cu răsete de rimă albi dinții tăi îi număr ;
Cu ritmuri de suspine îți farmec sânul plin ;
Cu rotungimea strofei răsare braț și umăr
Și ca o alăută tot pântecul senin.

Vă închipuiți ce înfățișare ar fi putut lua acest sentiment într'o poezie mai puțin... academistă ! El își păstrează însă cu discreția elegantă a expresiei simple toată sinceritatea lipsită de brutalitate, nefățarnică, sănătoasă.

Dar alături de aceste însușiri ale emoției erotice, apare un fel de fericire mirată față de renașterea iubirii, primăvărată, încântătoare ca odinioară :

Izvorul unde tânăr băusem altă dată
Mi-întinde iarăși ceruri din alte primăveri —
Mi-e vara împlinită și toamna numărată ;
Ce vrea cu mine soarta ? Și tu ce mai îmi ceri ?

Iubire aprilină cu zâmbete și cântec —
La jocurile tale nu pot să mai mă prind.
Ce mi-a fost viers pe buze în suflet mi-e descântec,
Când pătușe vânturi vin totul pustiind.

Mai bine lasă spinul cu floarea lui de sânge
Stingher să înflorească și 'n toamna lui să stea,
Tu, care crezi că vremea și moartea se înfrânge,
Și treci înfășurată în tinerețea ta.

Vreau să amintesc, spre a termina încă una din poeziile frumoase ale volumului — „Dionysopolis“ — din ciclul „Versuri pentru Balcic“, poezie care se deschide cu o frumoasă personificare :

Terasele coboară către mare
Cu pasul de armonie împlinit,
Purtând pe tava de aramă floare
Și rodul sudic toamnei ce-a venit
Cu pânze roșii pe străvechea mare.

și care alături de „Stella Maris“, „Balcic lunar“, „Floarea din fe-reastră“ și „Seară pe țarm“, este una din cele mai frumoase poezii ale ciclului din care face parte.

Ion Pillat prin volumul „Țarm Pierdut“ dovedește un fapt îmbucurător pentru literatura noastră actuală : poezia se menține printr'însul la locul de cinste. Ea se ridică asemeni unei speranțe, ce pare pierdută cu desăvârșire din aspirațiile noastre, din noianul versificației apoetice care a sufocat simțirea poetică astăzi, ea se afirmă ca o floare rară și strălucitoare în formă simplă, sfioasă parcă, uneori, dar cu atât mai captivantă, îmbiindu-te cu o clipă de liniște și de contemplare senină ce-ți dă fiorii artei. Firescul și sinceritatea simțirii și-o recomandă dela primele versuri, lipsa de căutare o face să răsară din adâncul omenesc ce o îmbibă și care se armonizează cu o formă îngrijit potrivită pe trupul acestor trăiri dându-i astfel o avaloare netăgăduită.

Poezia aceasta se situează pare-se într'un neoclasicism care se

desprinde tot mai mult din făgașul tradiționalist pur pe care dânsa călcase odinioară. Se poate să fie aici o compensare firească a falimentului poeziei — vorbind în genere — din ultimele decenii. În orice caz poezia aceasta este netăgăduit o renaștere, de care istoricul literar va ținea seamă.

ROMULUS DEMETRESCU

INSEMNĂRI

A vorbi despre măsura cu care D-l Ion Petrovici e dotat în darul elocinței ne pare un fapt aproape superfluu, câtă vreme D-sa este recunoscut în unanimitate, dacă nu primul printre primii și cei mai desăvârșiți oratori români, în viață. Deci, nu despre notorietatea D-sale, din acest punct de vedere, voi să scriu. Amintim despre această latură a prodigioasei și talentatei sale opere, pentru a deduce că, în majoritatea cazurilor elocința e soră bună cu memorealistica și, mai ales, cu portretistica. Și faptul se confirmă cum nu se poate mai bine la ilustrul nostru cugetător, care risipește cu atâta dărnicie fascinantul său verb atât dela catedră, cât și dela tribună, atât în cadrele Țării, cât și peste hotare. În literatura românească, memorealistica este un gen destul de tânăr și ea a început să se consolideze pe baze mai serioase prin scrierile, din ultimul timp, ale unor nume de prima mărime, ca N. Iorga, C. Stere, E. Lovinescu. Alături de acestea, cu o considerabilă contribuție (Amintiri Universitare, Figuri dispărute, Amintirile unui Băiat de Familie, Raite prin Țară, Peste hotare, Amintiri din Italia, etc) se situează numele d-lui I. Petrovici. Din 1920, D-sa, precum se vede, a dăruit literelor române aproape 10 volume, dacă mai adăugăm și monografia asupra lui Titu Maiorescu și ultimul volum: „Figuri Dispărute” care nu este o reeditare a volumului cu același nume apărut în 1924, ci o carte cu totul deosebită asupra căruia încercăm să ne oprim atenția câteva clipe. Volumul „Figuri Dispărute” apărut zilele acestea prin editura „Fundatiilor Regale” este un dar pe care D-l Petrovici ni-l face nu numai spre a ne evoca — așa de măiestrit, cum numai D-sa știe — din diferitele domenii ale spiritualității românești, din trecutul apropiat, dar, totodată, a ne prezenta cu o desăvârșită conturare stilistică portrete, care, deși, s’au pierdut în marea masă anonimă (Popa Enache, Bunica, Moșul Doctorul, etc) pot exista ca realizări în sine, schițe, și, în același timp, pot explica, indirect, ambianța în care s’a dezvoltat sufletul noului academician și strălucitului profesor de filosofie, profund emotiv și poetic, orice s’ar zice. (Se știe că în tinerețe D-l I. Petrovici a scris poezii precum și piese de teatru, reprezentate chiar, pe scena Teatrului Național). La cele opt portrete, din „Figurile Dispărute” publicate în 1924, s’au mai adăos încă douăsprezece, printre care și figurinele amintite mai sus. În prefața ultimului său volum de amintiri, D-l I. Petrovici scrie: „Vor fi evocări în care predomină caracterele personajului prezentat, pe când la altele, covârșesc

contingențele personale ale autorului — mai ales, că nu s'a urmărit aplicarea strictă a unei metode constante, ci s'a lăsat în deoște slobod valul aducerilor aminte. — Spiritual, ca întotdeauna, autorul, printr'un joc de imagini, idei și anecdotică, topit în minunata-i vervă, ne face să credem, în ceea ce D-sa consideră drept „circumstanțe atenuante“ .. tocmai farmecul scrisului său. **CONSTANTIN-STELIAN**

Ori decâteori criticii noștri de folclor găesc o poezie populară cu ceva diminutive, o inspectează, tocmai din cauza acestora, fiind greu convingși, întemeiați probabil pe robustețea țăranului, că poporul nu se folosește de diminutive, decât foarte rar. Inclinarea aceasta e însă cam eronată, căci diminutivul poate fi totuși un element autentic în poezia populară. Elementul diminutivelor în limbă se pare că constituie unul din aspectele, sub care un popor își colorează efectiv graiul, însuflețindu-l. Poporul participând viu și intens la ceea ce exprimă prin graiu, în urma sincerității sale organice, limba din uzul lui primește astfel amprentele acestei participări, devenind mai plastică și animată. Pentru a desemna un tânăr, a-l caracteriza lapidar și a-i evoca imaginea cu precizie, printr'o vorbă, și nu a-l numi ca pe oricare altul, cum obișnuesc orașenii, săteanul a creat expresii adecvate pentru tânărul respectiv, începând dela copilaș, băețaș, băetan, flăcăneață, până la gligan și vlăjgan. Atitudinea aceasta personală și vie săteanul o păstrează față de tot mediul, lăsând-o să-i transpară întocmai în grai. El are un raport față de orice și oricine. Față de împrejurime simte simpatie sau repulsie, alteori e pur și simplu obiectiv, după felul obiectelor care îi solicită atenția. Lucrul acesta a condus la avantajul ca limba românească să fie adecvată noțiunilor, pe care le denumeste, mai precis, elementului ei intrinsec. Un cuvânt e o adevărată creație. Florile gingașe se vor numi deci viorele, lalele, cele mai mohorite și prea puțin atrăgătoare spân, păpădie, etc. Paserile svelte și delicate vor fi rândunele, turturele, pe când altele mai respingătoare vor fi corbi, cruncani, bufnițe, etc. Până și în numele copacilor găsești o flexiune, o modelare, ca acest alun, față de masivul stejar, bunăoară, etc. Să ne amintim apoi de gradații, ca troacă — trochiță. Iată deci că diminutivul nuanțează. Asprimea muncii de câmp e drept că nu prea cunoaște diminutivele, însă aspectul idilic al vieții păstorești întreține destule. În rezumat, prin diminutive se învederează și în folclor participarea cu sentimente de simpatie a poporului la anumite peripeții din desfășurarea acțiunii poetizate. Aproape toate mângâierile își găesc expresie la țăran în diminutive. Să fim deci mai atenți.

ION ȘTEFAN

Poetul ieșan George Lesnea, al doilea tălmăcitor în românește al poemelor lui Esenin, publică în „Insemnări leșene“ (II — 9), următoarea poezie frumoasă :

*Prin sufletul meu umblă și pâlăie agale
Albastra păpădie a cătăturii tale
Iar părul lung spuzește la soare cu scânteii*

*Stau afele-i de aur lin împletite 'n trei.
 Ca o prințesă slavă, iubită, totdeauna,
 De-asupra frunții mândre, drept pieptene porți luna.
 O rup de fugă 'ngustă sprincenele spre tâmplă,
 Urechea ta aude și 'n gânduri ce se 'ntâmplă.
 Către ungherul unde eu licărind mă scutur
 Îți pleacă de pe buze câte un zâmbet-flutur.
 De-ași da să-ți aflu urma, m'aș istovi 'n zadar
 Tu nu ești în nici unu din cele ce răsar.
 Te pierde fiecare în fericirea lui
 Deși de când pământul n'ai fost a nimănu.
 Cu primăvara 'n brațe pășești din măr în măr
 Și mă 'nfior de teamă c'ai fi în adevăr...*

În numărul jubilar al „Convorbirilor Literare” (1867—1937), Octavian Goga, semnează poema *Mare aeternum*, în care ni se readuce mireasma volumului „Din umbra zidurilor:

*Eternă mare, ca și-odinioară
 Fără hotar și fără de hodină
 De întrebări și neastâmpăr plină
 Azi goana mea la malul tău coboară.*

*Cu tresăltări de ape și lumină
 Oglinda ta prelung mă înfioară
 Și 'nchise răni încep din nou să doară
 Din flăcări vechi ce 'n mintea mea se 'mbină.*

*Pe rând, pe rând eu simt cum reinvie
 Cântată parcă 'n surle și chimvale
 Uitata noastră mare 'mpărăție*

*Și nu mai știu ce mi se par mai grele
 Poveștele nemărginirii tale
 Sau tainele adâncurilor mele...*

Pentru necesitatea încolonării poeziilor în actualitatea socială, Al. Dima scrie cuvinte juste, cu îndemn la meditație: „Prea multă hulă s'a zvrălit totdeauna asupra bietului public cititor de poezie fără să fie, de cele mai multe ori, vinovat... Într'adevăr nu suntem cei dintâi care să observăm că între creația poetică a vremii și sensibilitatea receptivă a publicului o consonanță nu se mai poate realiza pentrucă poezia se izolează ea însăși tot mai mult în „turnul de fildeș” al esoterismului, în păienjenişul combinațiilor imagiste, în alchimia formelor bizare cu chei magice, într'un estetism în sfârșit a cărui subtilitate doar preoții noului cult o pot pătrunde. Un abis se cascadează între poezie și viață, între creatorul și contemplatorul artei poetice... Între creatorul de poezie românească și contemplatorul ei, distanța ia adeseori proporții astronomice. Pe când poetul se adaptează la noi cu o elasticitate și abilitate neîntrecută ultimului moment literar european, pe care adesea cu snobism îl și depășește, cititorul cuprins de valurile unei vieți sociale active nu este sollicitat de nici o afinitate cu o poezie ce s'a izolat singură în înghețurile unor fantastice frumuseți polare. Într'o societate în continuă și grăbită devenire, cu atâtea aspecte de pitoresc și de înaltă cultură,

prezența unei poezii expresive pentru sbaterile ei, cu misiunea de a-i ușura cunoașterea și într-o măsură a-i îndruma evoluția, se face tot mai simțită..." (Al. Dima: Poezii și criza poeziei „Fund. Reg.” An IV, Nr. 3, p. 663, 665).

Nici un eveniment din ultimul timp al vieții românești nu poate fi pus alături de bicentenarul Blajului. Serbarea ținută în cadre sobre, austere, în consonanță cu o tradiție scumpă, pe tărâm sufletec s'a desfășurat cu toată mireasma și măreția unui trecut viu și sfânt. Nimic mai impunător, sguduitor de impresionant, decât marșul acela al miilor de elevi în viață prin fața Catedralei și a nemuritoarelor „Fântâni ale Darului”. Căci, aerian, cu cei de azi, în piața bicentenarului Blaj, s'au sculat din mormintele lor și au defilat deodată și toate umbrele care au lucrat prin veacuri la zidul nemuririi acestui neam. În fața Blajului, a spiritului care stăpânește în fiecare colț deacolo, radiind necurmat spre toate direcțiile românismului, nu poți, nu se cuvine, decât să te pleci cu profundă smerenie. Și cărturarii Blajului de ieri își dau mâinile cu cei de azi, într-o neadormită continuare a aceluiași foc sacru. Această impresie puternică ne-o lasă și cele două cărți, foarte frumoase și foarte îngrijite, apărute cu ocazia strălucitului jubileu. În „Evocări”, scriitorul Alexandru Lupeanu-Melin, cu un desăvârșit și neîntrecut dar al povestirii, într-o specifică formă memorialistică, reînvie locuri, întâmplări și figuri de odinioară, eternizând atâtea legende care circulă de mult, în comoara de frumuseți legate de trecutul Blajului. În cea de-a doua „Blajul Bicentinar” omagiu publicat de către excelenta revistă „Cultura Creștină”, sunt întrunite cu competență, fapte și lucruri istorice inedite, în mare parte, referitoare la istoria de sbucium și frământare a acestui orașel... Românii nu vor avea niciodată atâtea flori din câte ar trebui să împlătească cununi pioase pe fruntea nemuritoare a Blajului...

Implacabilul destin, care de câțiva ani răvășește consecutiv garda tinerilor scriitori români, a curmat la 30 de ani și firul vieții lui Pavel Dan. Într-o după amiază cu nori cari au plâns mult, la începutul lui August al acestei veri, însoțit de ai săi, de prieteni și admiratori, trupul istovit de suferință i-a fost așezat în liniștea de mormânt din cimitirul Clujului. Moartea înceată, dar cu termen sigur, l-a consumat într-o atmosferă de tragic care sguduie. Stingerea-i amară, după ce știința omenească nu i-a putut da nici un ajutor, ne-a îndurerat peste comun, stârnind unanime regrete, fiindcă s'a retezat aici, cu cruzime, nu numai o viață proaspătă, și o carieră cucerită în chip strălucit, dar mai ales un falnic avânt al unui prozator ardelean în promițătoare ascensiune... Ni-l reimprospătăm în icoana de-acum un deceniu, când a coborât pentru prima dată din Tritenii lui, de peste dealurile Urcii, la liceul din Turda. Între numeroșii și uniformii lui colegi, Pavel Dan avea un aer de deosebire. Era dotat cu o remarcabilă frunte bombată, sub care țineau foc nestins atâtea planuri și proiecte literare, în ochi c'o neîntreruptă

melancolie și c'o nu știu ce ineputabilă amărăciune, în suflet. Așa a rămas și mai târziu, când mi se lărea că în urma greutăților materiale biruite, ar fi avut motive să se schimbe. Pe câmp literar ne-am întâlnit numai prin 1933. A dorit să-i citesc schița „Bătrânețe”, pe care i-am publicat-o apoi în „Abecedarul” (I. 11-12), poposit un timp sub ocrotirea subsemnatului, la Turda. Tot în această revistă și-a publicat o parte din cele mai bune lucrări, ca „Noaptea” (I. 15-16), „Banii” (I. 17-18), „Necazuri” (I. 19-20), „Cârjă” (I. 21-22), „Jufa” (I. 29-30), „Precub” (I. 41-44), „Tuia” (I. 45-48). A urmat apoi colaborarea sa la „Pagini Literare”, publicând „Intellectualii” (I. 22), „Vedenii din copilărie” (I. 233), „Drumul spre casă” (I. 281), „Pedagogul” (II. 119). Scrisul lui Pavel Dan aducea dovada unui talent viguros, care merită să fie cunoscut și apreciat mult mai departe decât cercul de prieteni și admiratori ardeleni. Insemn aici cu regret constatarea că nici măcar de moartea lui nu s'a luat o notă mai amplă în publicistica țării. Și Pavel Dan a adus în nota sa o viziune cu totul inedită a vieții noastre țărănești. Brodată pe specificul oamenilor și al locurilor din marginea de miazăzi a Câmpiei Ardealului, cu savuroase metehne și expresii locale, în proza lui Pavel Dan gălgăie, într'un suflu de vijelioasă umanitate, o lume de țărani veritabili, cam apăsători de triști, ce-i drept, cam prea bântuiți de fatalitate și chinuiți de nu știu ce străfunduri cu suferință. Nu i-am înțeles și nu i-am încurajat în toate cazurile această viziune sumbră a vieții dela țară. Ne făcea impresia că Pavel Dan în sguduitorile și amplele lui freșce ale oamenilor din Tritenii lui și din împrejurimi, își zugrăvea mai mult propriul suflet, din care o neindurată suferință mușca încet și ireparabil. Oricum, acest scriitor excepțional de inezestrat era ales de către destin să continue tradiția literară cu care pe dreptul ne mândrim, a marilor prozatori ardeleni. Lucrările lui îți fac impresia unor mari fragmente dintr'o vastă operă neterminată, în sensul poemelor coșbuciene. Volumul în curs de apariție la „Fundatiile Regale”, va trebui să-i impună definitiv talentul. Camaraderia de visuri și năzuinți pentru o înflorire literară a acestor locuri, căreia el i s'a devotat mai mult și mai cu noroc, poate, decât noi, ne obligă să veghiem la căpătâiul neimplinitei lui opere, să i-o facem larg cunoscută și să-i păstrăm amintirea mereu neveștejită...

TEODOR MURĂȘANU

